

МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН

ТАЇНСТВО ХРЕЩЕННЯ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

БОГОСЛОВСЬКО-ІСТОРИЧНА СТУДІЯ

1956

ВІННІПЕГ

МИТРОПОЛИТ ІЛАРІОН

ТАЇНСТВО ХРЕЩЕННЯ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

БОГОСЛОВСЬКО-ІСТОРИЧНА СТУДІЯ

diasporiana.org.ua

Українське Наукове Православне
Богословське Товариство
1956
Вінніпег

Printed by
The Christian Press, Ltd., Winnipeg.

ЧАСТИНА I: ТАЇНСТВО ХРЕЩЕННЯ.

1. ІСТОТА ТАЇНСТВА.

Хрещення є Таїнство, в якому віруючий, — через потрібне погруження (чи інший спосіб) в воду, з прикликанням Бога Отця, і Сина, і Святого Духа, — вмирає для життя гріховного тілесного, і народжується від Духа Святого в життя святе духовне.

Іншими словами: Хрещення є Таїнство, в якому охрещуваний в Святу Тройцю очищується Божою Благодаттю від усякого гріха, і стає оправданим та освяченим.

Перший наш Катехизис, виданий в Києві за Митрополита Петра Могили: “Артикули Віри” 1645 р., коротко навчає: “Хрещення є Таїнство, в якому, через поверховне обмивання водою, людина омивається від усіх гріхів, на душі її бувших”.

Добре вияснюється істота Хрещення в Великому Требникові Петра Могили 1646 р.: “Через Хрещення, чи погруження в воді, з виголошенням слів: Хреститься раб Божий (ім'я) во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, охрещуваний звільняється від прабатьківського гріху й від усіх гріхів, цебто від вини й від кари за них, і очищується від сина погибелі та гніву, і стає

сином Благодати й наслідником Царства Небесного”.

Символ нашої Віри виразно навчає, що ми хрестимось “на відпущення гріхів”, цебто через Хрещення ми позбавляємось Адамового прабатьківського (“перворідного”) гріху. І Симеон, Архиепископ Солунський († 1429 р.) навчає, що Хрещення замінило старозавітне обрізання: “Христос дав нам інше обрізання, у всій істоті, цебто Божественне Хрещення, яке не плоть обрізує, але відіймає гріх”.

Святі Отці VI-го Вселенського Собору 96 Канонам навчають: “Ті, що Хрещенням в Христа зодягнулися, дали обітницю наслідувати в усьому Його життя в тілі”. Бо Святе Хрещення очищує тіло й просвічує душу, і тому воно є двері до християнського благочестя й життя вічного. Церква навчає, що неоохрещений спастися не може.

У давнину Св. Отці звали Хрещення Просвіченням або Світлом, бо воно подає їх охрещуваній людині. Уже Апостол Павло назвав охрещених просвіченими, як і звуться вони в требникових Молитвах цього Таїнства. “Просвітитися” — це охреститися. Тому й VI Вселенський Собор говорить: “Пречисте Просвічення” (59 Канон).

Апостол Павло зве Хрещення “ба-нею відродження” (до Тита 3. 5, баня пакибуття). Св. Отці I Вс. Собору назвали Хрещення “духовним купелем” (I 2). Давні Отці часто звали Хрещення другим народженням.

Посилаючи Своїх Апостолів на проповідь, Ісус Христос наказав їм: “Ідіть, і навчіть всі народи, хрестячи їх у ім’я Отця, і Сина, і Святого Духа” (Мт. 28. 20, Мр. 16. 15, Лк. 24. 47), і цим Він заснував християнське Таїнство Хрещення. І Христос же заповів: “Коли хто не родиться з води й Духа, той не може ввійти в Царство Боже” (Ів. 3. 5).

У Символі Віри ми ісповідуємо: “Ісповідую єдине Хрещення”, і тому це Таїнство неповторне. І Апостольське 47 Правило наказує, що хто має правильне Хрещення, того знов хрестити не можна; це Правило каже: “Єпископ чи Пресвітер, який знову охрестить того, хто вже має правдиве Хрещення, або не охрестить оскверненого від нечестивих, нехай буде ізвержений як той, хто сміється з Христа і з смерті Господньої, і хто не відрізняє Священиків від лжесвящеників”.

Так само 59 Правило Картагенського Собору 318-го року рішуче наказує: “Не дозволяється перехрещувати”. Хрещення — це змиття всіх грі-

хів, а тому встаровину деякі Диякони чи Пресвітери, позбавлені священнослуження за тяжкі гріхи, часом пробували знов охреститися, щоб позбутися зроблених гріхів, — той же Картагенський Собор 36 Правилем заборонив таке перехрещування. Бо хрестимося тільки один раз.

Хрещення, це перше Таїнство, яке виконується над кожним, хто хоче стати християнином, тому про нього маємо багато канонічних вказівок, бо Вселенські Собори звертали на це Таїнство пильну увагу. Хрещення — вступ до всіх інших Таїнств.

Наука про Хрещення однакова в Церквах Православній та Католицькій. У протестантів Хрещення — це тільки зовнішній знак прощення охрещеному гріхів. Соцініяни навчають, що Хрещення — це тільки простий обряд, щоб відрізнити християнина від нехристиянина. Православна Церква такої науки не приймає.

Хрещення визначає врочистий вступ до Церкви, це перше Таїнство кожного християнина. Його визнають усі християнські віроісповідання, всі секти, хоч не однаково розуміють істоту його.

Силу й значення Хрещення добре вияснив знаний богослов професор В. Зіньківський: “Хто хрещений, той у Церкві, хоч би він і не користався

всіма благодатними дарами Церкви, хоча б у своєму віроісповіданні він і помилявся”*.

2. З ІСТОРИЇ ХРЕЩЕННЯ.

Ще до Христа “хрещення”, а саме — погруження в воду, відоме було багатьом давнім народам, і його символічно приймали за очищення не тільки фізичне, але й моральне. Наприклад, таке “хрещення” знали халдеї, фінікійці, єгиптяни, перси, часте воно було в греків та в римлян. Звичайно, воно зовсім не мало того значення, яке має в нас, — це була тільки зовнішня подоба, яка повторялася скільки вгодно раз.

У деяких гебреїв було погруження в воду, як доповнення до обрізання. У т. зв. “прозелітів врат” було воно за по Маккавейської доби замість обрізання. У есеїв погруження в воду чинилося дуже врочисто й часто.

Перед установленням Таїнства Хрещення було Іванове Хрещення. “Іван хрестив на покаяння, проповідуючи людям, щоб вірили в Того, Хто прийде по ньому, цебто в Ісуса” (Дії 19. 4). Іванове хрещення чинилося через погруження в річці, як знак покаяння й духовного оновлення.

* Христiанское возсоединенiе, Париж, ст. 162.

У есеїв і фарисеїв було хрещення, але часте, повторне. У них це була просто зовнішня церемонія, як звичайне очищення. Іванове Хрещення таким не було, — було воно іншим.

“Іван Хреститель може взяв свою ідею Хрещення від хрещення-погруження дітей Ізраїля перед тим, як вони вступали в договірні відносини з Богом (Вихід 19. 1), або від хрещення (окроплення) після того, як договір був ними одобрений (Вихід 24. 8). Перший обряд говорить тільки про миття одежі, але равві погодилися, що необхідно погруження тіла.

А скоріше, що ідею хрещення дало Іванові хрещення (погруження) прозелітів, коли їх приймали в юдейську віру”.**

Марко й Лука звать Іванове Хрещення “хрещенням покаяння на відпущення гріхів”.

Іванове Хрещення не було християнським, бо Ап. Павло перехрещував деяких з тих, що прийняли його (Дії 19. 1-5).

Християнське Хрещення зовсім інше, але його форма пішла від Іванового.

Коли саме почалося новозавітне Ісусове Хрещення, богословська наука вказує про це два терміни:

** В. Б. Хиллз: Жизнь Христа, ст. 48.

1. Хрещення почали Апостоли з уповноваження Самого Ісуса Христа.

2. Але багато вчених богословів твердять, що за земного життя Ісуса Апостоли хрестили тільки Івановим хрещенням. А Христове Хрещення з того часу, коли Ісус послав Своїх учнів хрестити (Мт. 28. 19, Мр. 16. 6), а Сам вознісся на Небо.

Євангелист Іван 4. 2 свідчить, що “Ісус не хрестив Сам, а учні Його”; свідчення 3. 22 треба розуміти також так, що хрестили самі учні.

3. МОЛИТВИ ПЕРШОГО ДНЯ НАД ПОРОДІЛЕЮ Й ДИТИНОЮ ІІ.

Свята Православна Церква бере в свою опіку новонароджену дитину ще з першого дня її життя на цьому світі, і молиться за неї та за матір її. Тому й повстало аж чотири Чини, які й виконуються ще перед Таїнством Хрещення, самі ж вони не належать до Таїнства Хрещення, — це тільки церковні Молитви над матір'ю, що породила дитину.

Ще з глибокої давнини встановився в Православній Церкві благочестивий звичай запрошувати Священика до дому породілі вже першого дня чи перших днів, і Священик читає над породілею та її новонародженою дитинкою встановлені Молитви. Як добра рідна мати, Церква Православна

не чекає, аж породіля прийде з дитинкою на Вводи, але зараз таки по породі спішить потішити її Молитвою.

“Я в беззаконні народжений, і в гріху зачала мене мати моя” (Пс. 50. 7), але Церква поспішає потішити матір. І треба новонародженого вже тепер поблагословити Знаменням Святого Хреста, бо ж він до Хрещення знаходиться ще “в полоні демона через перворідний гріх”.

Великий богослов свого часу († 1429-го року) Арх. Симеон Солунський істотно вияснило цей Чин у своїй дуже цінній праці (“Про Віру, церковні Обряди й Таїнства”): “Приходить Ієрей і славословить Бога, дякуючи Йому, що людина народилася на світ. І він Знаменням Хреста благословляє дитину, і просить їй у Господа милости перебувати в цьому житті, і сподобитися Благодати Хрещення й Миропомазання. А матері, і тим жінкам, що при ній, просить подати Благодать і освячення”.

Покликаний, приходять Священик до дому породілі. Біля ліжка ставиться маленький столик, покривається чистою скатертиною, і на ньому кладе Священик Чесного Хреста. Коли нема столика, Хреста тримаємо в руках. Священик зодягає одного тільки Єпитрахіля, і починає: “Господу по-

моліось!” І благословляє Хресним Знаменням матір і дитину.

І читає вслух усі встановлені в Требнику Молитви. Закінчивши, Священик благословляє породілю й дитинку її Хрестом, і дає цілувати Хреста породілі й усім присутнім.

Якщо дитинка народилася мертвою, але роди були нормальні, по 9-тьох місяцях, то треба читати з Требника Молитви 1 і 3, а 2 опустити. Коли ж жінка скинула, то над нею читається “Молитва над жінкою, що скинула дитинку”, а початок: “Благословен Бог наш...”

За нашого часу цей Чин часто поєднується з Чином наречення, що чиниться 8-го дня.

4. МОЛИТВА НАД ЖІНКОЮ, ЩО ПЕРЕДЧАСНО НАРОДИЛА.

За дуже давнім переданням Церква молиться і за тих жінок, що скинули “плод чрева свого”, і робиться це першого, чи одного з перших днів. Звичайно, Церква молиться тільки за тих жінок, що скинули зовсім невільно, не навмисне.

Жінка, що скинула, все не позбавлена страху, чи вона не винна в смерті своєї дитини, сумління її неспокійне. І як рідна мати, Православна Церква поспішає такій жінці з Молитвою та розрадою, і заспокоює її схвилю-

ване сумління. Цими Молитвами мати не прощається повно за скинення дитини, але все ж таки ми молимося за Боже милосердя для такої жінки, яка невільно впала в нещастя.

Мати, що скинула, запідозрюється, як винна “в невільному забивстві”, і на таких 23 Правило Анкирського Собору накладало 5 літ покаяння (пор. 8 Правило Василя Великого). А про винних 91 Канон VI-го Вселенського Собору постановляє: “На жінок, що дають середники, щоб викликати недонос плода в утробі, і на тих, що приймають отрави, які вбивають плід, ми накладаємо епітемії, як на чоловіковбивців”.

Священик повинен добре розізнати, з якої причини сталося скинення, і на нерадиву матір конче накласти відповідну епітимію, але найважніше — дається вивчення християнського погляду на цю справу.

У Великому Требнику 1646 р. Петра Могили дається на ці випадки мудра порада: “Належить тобі знати, о Іерею, коли в твоїй Парафії трапиться випадок, що жона скине дитину, то тобі не вільно просто прочитати їй цю Молитву. Але перше звели жоні, яка скинула, висповідати перед тобою всі свої гріхи. І в цій Сповіді добре вивідай, як сталося це скинення, — добровільно чи не добровільно.

Бо коли це сталося добровільно, то вона вбивство вчинила. І ти, на основі Святих Канонів, покарай її, і наклавши посильну епітемію, розрши її звичайним розршенням. А коли це сталося невольно, через який випадок, малою карою покарай її, і розрши”.

5. НАРЕЧЕННЯ ІМЕНІ ДИТИНИ ВОСЬМОГО ДНЯ.

Як підготовка до Хрещення, чинитьс я наречення імени чи назнаменування, цебто благословення дитини Хресним Знаменням.

Ще за глибокої давнини постав звичай давати ім'я новонародженій дитині, але не першого дня, бо боялися смерті дитини, що бувала часто. Грецький філософ Аристотель (384-322 до Хр.) лише (8 кн. про тварин) про це: “Багато немовлят помирає ще до 7-го дня, а тому новонародженим дають імена тільки тоді, коли вже є більше надії, що дитина буде жити”.

Римляни давали ім'я новонародженому хлопчикові на 9-ий день по народженні, і сам цей 9-ий день вважався світлим і великим святом, — святом очищення. А для очищення дівчаток був 8-ий день. Була й окрема богиня дев'ятого дня, — Нундіна. Учений V-го віку по Христі Макробій свідчить, що в римлян 8-го чи 9-го

дня по народженні дитину обмивали в воді й давали ім'я. Греки звичайно давали ім'я новонародженому на 7-ий день, а афіняни — 9-го дня.

У Старозавітній Церкві обрізання й найменування чинилося одного 8-го дня по народженні, а звідси й християни прийняли цей 8-ий день, бо 8-го дня й Христа найменовано Ісусом (Лк. 1. 59). Одержавши 8-го дня по народженні ім'я, дитина вже тим самим віддається Церкві, і зараховується до оглашених, цебто тих, що готуються до Хрещення.

Виразно навчає про все це Архиеп. Симеон Солунський († 1429 р.) в 59 розділі своєї праці: “Восьмого дня по народженні дитина приноситься до Бога, і перед дверима храму, — бо вона ще не освячена Хрещенням, — Іерей благословляє її Хресним Знаменням на чолі, устах і на грудях, і священною Молитвою дає їй ім'я, якого побажають батьки. З цим іменем дитина й охрещується. Так було і з Господом: Він був обрізаний 8-го дня, і був названий Ісусом. Обрізання ми тепер не маємо, бо вимогу Закону Спаситель виконав замість нас усіх, і визволив нас від рабства Закону. Він дав нам обрізання інше, у всій істоті, цебто дав божественне Хрещення, яке не тіло обрізує, але відіймає гріх.”

Сучасна практика встановила надавати ім'я дитині коли завгодно, не конче 8-го дня, але конче перед Хрещенням. Звичайно перед чиненням Таїнства Священик питається батьків, як вони хочуть назвати свою дитину, а коли це людина доросла, питається її, — їм самим сучасна практика дає право обирати собі ім'я.

Ще недавно скрізь акти народження складав тільки Священик, і він мав великий голос в найменуванні новонароджених. Коли ім'я вибирає Священик, то він дає ім'я тільки православно, вибираючи його з православних Святців, — надається ім'я того Святого, який припадає на 8-ий день по народженні, згідно Єв. Луки 1. 59 і 2. 21, або на день народження, чи близький день до того.

У Православній Церкві нікому не дається ім'я католицьке чи протестантське, чи англіканське, або ім'я поганське. Не прийнято надавати тяжкі до вимови імена, щоб їх не перекручували, не даються також неприйнятні серед українського народу імена. Забороняється давати одне ім'я двом чи кільком дітям одних батьків.

Требник Митрополита Петра Могили 1646-го року радить так: “Нехай пильнує Священик давати ім'я не соромливе, не з яких басень узяте, не сміху варте чи поганське, чи людей

нечестивих, але одного зо Святих Божих, щоб охрещений наслідував його чесноти й притягав себе до чесного життя, і щоб його Молитви й заступство перед Богом придбати собі на поміч і покрову”.

У давніх римлян і греків була повна воля вибирати для дитини яке завгодно особове ім'я (praenomen). Була повна воля й міняти ім'я, аби не тільки ця зміна не була в цілях переступу.

Так само 20-го вересня 1792 року під час революції у Франції запроваджена була воля імен яких завгодно, бо тоді відібрали Духовенству право ведення актів народження, і з того часу стали давати імена, які хто хотів. Цей звичай панує тепер по багатьох держав світу, але не в православних.

Так само й советська влада в СРСР, руйнуючи Православну Церкву, забрала писання Метрик у свої руки, і пропагує, щоб батьки надавали дітям не православні імена, але які завгодно. І там дають дітям імена: Жовтень, Революція й такі інші.

І ніколи православного імени не вільно переробляти на який інший лад, напр., англійщити його, — треба давати ім'я тільки в тій формі, як воно знаходиться в православних Святцях або в православному Трєбниківі,

і тільки так вимовляти його в Молитвах, а по Хрещенні так і записувати його до державних актів Хрещення.

Коли б випадком дане було ім'я, невідповідне статі дитини, чи невідповідне з якої іншої причини, то помилка направляється так: дитину причащають (звичайно, по Хрещенні), а під час Причастя Священик виголошує правдиве ім'я новонародженого, і нове ім'я його записує до книг.

По всьому християнському світі новонароджене дитя певного дня одержує собі ім'я, яке має юридичне значення, — воно позостається на все життя, і змінити його можна тільки через суд.

Чин наречення звичайно чиниться в бабинці (“притворі Храму”), в крайньому разі, — в домі по молитві над породілею. Знаменням Хреста дитина приводиться до оглашення, — що вона незабаром буде й охрещена. Симеон Солунський (розділ 59) вияснює: “Іереї знаменую дитину на чолі для розуму, на устах для слова й дихання, і на серці для життєвої сили, щоб була вона під благодатною охороною до спасенного Хрещення”.

Молитва наречення читається конче над дитиною. “Печать” у Молитві за Григорієм Назіянзьким (328-390), — це печатка Христова, Хресне Знам'я.

По Відпусті даємо цілувати Хреста всім присутнім, а конче бабі, що тримає дитину.

6. УЦЕРКОВЛЕННЯ АБО ВВОДИНИ.

Сорок днів по народженні дитини породіля вважається нечистою, і тому не може ходити ці дні до церкви. Щоб очиститися, породіля приходять до церкви, і над нею читаються очищальні Молитви. Установлено це все за старозавітнім Законом, див. Левит 12. 1-8. Пресвятая Діва Марія по 40 днях виконала цього Закона очищення (Лук. 2. 22), і це прийняла Вселенська Церква для всіх християнських жінок.

Діва Марія принесла й Сина Свого, Ісуса Христа, і над Ним був виконаний обряд Уцерковлення, на пам'ятку чого й установлене рокове Свято Стрітіння 2 (15) лютого.

Уцерковлення — дуже давній обряд у нашій Церкві. Як показує сама назва, цим обрядом новонароджена дитина включається в число членів Церкви. Сама Молитва слово “уцерковлення” пояснює: “прийняти початок вводиться в Церкву”.

Число 40 днів очищення подають усі стародавні Требники. Візантійський каноніст XIV в., ієромонах Матвій Властар передає новелу імператора Лева VI-го Мудрого (886-912):

“Про породіль наказуємо, що їх, за законом природного очищення, до 40 день не допускати до прийняття Таїнств: іншовірних — до Хрещення, а православних — до Причастя Божественних Таїнств. Але коли вони сильно zagrożені смертною недугою, тоді вони зараз таки сподобляються Хрещення, якщо неохрещені, і Причастя Св. Таїнств”.

Обряд Уцерковлення глибоко вияснює, як і завжди, Архиепископ Солунський Симеон у 60-ім розділі своєї праці: “Сорокового дня мати знову приносить дитину до храму, і як дара представляє його Богові. Ієрей стає перед дверима храму, — бо в нього не можна ввійти перед Молитвою, — і благословляє матір разом з дитиною, освячує їх Молитвами і дає матері очищення від нечистоти породу, бо вже виповнилося 40 день, дозволяє їй і вхід до церкви, — бо досі цього вона була недостойна, — а також дозволяє причащатися Св. Таїн. І Ієрей бере дитину на руки, як зробив це Симеон, прийнявши Дитя-Господа, і проказує: “Нині відпускаеш...”, і молиться, щоб дитина була очищена від гріха, й побачила Світло — Христа, Просвіту невірним і Славу нового Ізраїля.

Якщо дитина вже охрещена і це хлопчик, то Ієрей вносить її до

Престолу, і обносить кругом нього, чинячи тим ніби поклін, і показуючи, що хлопчик — приношення Богові, і вклоняється своєму Сотворителеві. Коли ж дитя ще не охрещене, то Іерей стає перед входом до Вівтаря, чинить з дитям поклін до Престолу й передає дитину матері. З цього часу дитя стає “оглашеним” (цебто, готується до Хрещення), а мати очистилась, і їй вільно відтепер входити до Храму й причащатися Св. Таїн, коли того захоче”.

7. ПРИГОТОВЛЕННЯ ДО СВ. ХРЕЩЕННЯ.

“Коли має Священик чинити Святе Хрещення, то нехай усе приготує так. Поставити Тетрапода чи стільця, хороше покритого, а на ньому Св. Євангелія і Чесний Хрест, сосуд з Єлеєм на освячення та сосуд з Св. Миром, і папір або замість нього нова м’яка й тонка хусточка, щоб нею витирати члени, помазані Св. Єлеєм і Св. Миром. По охрещенні цей папір чи хусточка зараз спалюється. Ножиці для постригу волосся, пристойні, мають берегтися тільки на це одне, і не можуть вживатися на що інше. Свічка, хрестильниця. В о д а на охрещення чиста, зимна чи тепла нехай буде” (Требник Петра Могили 1646 р.).

Для чинення Таїнства Священик зодягає Єпитрахіля та Фелонь, по можності — білі, а коли таких нема, то які

має. “А без Єпитрахилія чи Фелоня нехай Священик ніколи не важиться хрестити, хіба в наглій смертній потребі” (Требник 1646 р.).

З часу Костянтина Великого, від Миланського Едикту 313-го року, коли дана воля Християнству, Хрещення стали робити відкрито (до того часу ховалися з ним), — в особливих величких баптистеріях чи хрестильнях: це були осібні басейни води, поставлені чи в окремих будинках, чи в самих храмах.

Требник 1646 р. навчає: “Кожний парафіяльний Священик повинен мати в своїй церкві хрестильницю, належно й хороше зроблену чи то з дерева, чи то з іншого чого. Вона завжди накрита й чиста, щоб у ній святити воду для Таїнства Хрещення. Уживати її на що інше нехай ніхто не важиться під смертним гріхом, а тільки на Хрещення”.

8. ХТО МОЖЕ ЧИНИТИ ХРЕЩЕННЯ.

Хрестити може тільки Єпископ, або уповноважений від нього Священик, згідно з 49 і 50 Апостольським Правилком. Диякони при звичайних умовах хрестити не можуть; “Апостольські Постанови” кн. 8 розділ 28 наказують: “Диякон не чинить Хрещення”.

Хрестити повинен тільки свій парафіяльний Священик, і тільки він, —

іншопарафіяльний Священик у жодному разі хрестити поза своєю Парафією не може. Це віковий церковний звичай, про що в Требнику Петра Могили 1646 р. наказується: “Крім нужди й страху смертного ніхто інший хрестити не може, як тільки свій парафіяльний Священик. А коли який іншої парафії Священик, без дозволу парафіяльного Священика, відважиться хрестити в його Парафії, то він підпадає справедливій карі й смертно грішити”.

Тільки тоді іншопарафіяльний Священик може охрестити дитину не з своєї Парафії, коли є побоювання, що вона помре, а свій парафіяльний Священик тяжко хворий або далеко виїхав. Звичайно, може охрестити іншопарафіяльний Священик і тоді, коли його просить про це свій Священик.

У смертній нужді охрестити дитину може й мирянин, — див. про це далі розділ 16.

9. ОГЛАШЕНІЄ.

За Апостольських часів кожен, хто хотів охреститися в нову Віру, конче попередю навчався християнської Віри, цебто певний час готувався до Хрещення. Підготова до Хрещення звалася оглашєніє (оголошення), а ті, хто готувався до нього — оглашєнними (по-грецьки — кате-

хумéнами). О г л а ш á т и (гр. katechein) — це навчання початків, підготовляти, а оглашенні — кому оголошені початки Віри Христової.

У давнину, коли бажаючих охреститися завжди було дуже багато, на оглашеніє, цебто на початкову науку Віри Церква звертала велику увагу. Уже I Вселенський Собор 325-го року 2-м Каноном наказав: “На оглашеніє потрібний час, а по Хрещенні дальше випробовування”, цебто охрещених не спускали з ока й по охрещенні. 46 Канон Лаодикійського Собору 364-го року: “Охрещуваним треба вивчати Віру, і п'ятого дня тижня відповідати (про вивчене) Єпископові чи Пресвітерові”

Підготова в знанні Віри, бодай початків її, конче вимагалася від охрещуваного. Ще Лаодикійський Собор 47 Каноном наказав: “Хто хоче охреститися, повинен вивчати Віру”. Так само наказує VI-ий Вселенський Собор 78 Каноном: “Ті, хто готується до Хрещення, повинні навчатися Віри, і давати відповідь Єпископу чи Пресвітеру”. А 45 Канон Лаод. Собору велить: “По двох седмицях (тижнях) Великого Посту не приймати до Хрещення”, бо не буде вже часу належно підготовити охрещуваного.

Церква встановила три ступені оглашених: 1. С л у х а ч і, — це ті, що

заявили бажання вступити в християнську Церкву й одержали право входити в храм, щоб слухати науку чи Св. Письмо. У давнину проповідь була навмисне для оглашених зараз по Євангелії, і вони обов'язані були її слухати. Проповіді з виясненням Віри для оглашених звалася огласительними. 2. Припадаючі, — мали право ставати в храмі на коліна й слухати всю Літургію оглашених, і 3. Готові, — уже підготовлені в Вірі й готові прийняти Св. Хрещення.

Тепер, коли дорослі рідко стають до Хрещення, нема й підготовки до нього, — цю підготову Церква передає батькам та кумам: вони обов'язані навчати своїх дітей Христової Віри. Коли ж дитина має вже сім літ, то в Православній Церкві не дозволяється хрестити такої дитини без належної підготовки її в знанні Віри.

За 40 день до охрещення вдавнину складався список тих, що мали хреститися. Цього списку оголошували в церкві, — звідси може й назва "оглашенні" (оголошені до хрещення). Такі оглашенні зодягали волосяницю, суворо постили, закривали свої обличчя між людьми.

У римлян у 4 неділю, а в греків у неділю 2 Великого Посту оглашеним давалися нові християнські імена, а по цьому вони сповідалися.

Єктенія й Молитви за оглашених увійшли й до Св. Літургії, і Вселенська Церква читає їх і до сьогодні, бо 19 Канон Лаодикійського Собору наказує: “Подобає по Єпископських бесідах (цебто по проповіді по Євангелії) особо творити Молитву за оглашених”.

Часом оглашенні відкладали своє Хрещення аж до останніх днів свого життя, щоб умерти безгрішним. Так зробив, напр., Візантійський імператор Костянтин Великий 337-го року. Але Церква цього не одобрявала.

Цікаві ще два Канони про оглашених. Василя Великого 20: “Усе, вчинене в житті оглашених, не досліджується”. Але оглашений карається, коли вчинить який переступ: “Оглашений, який входить до Церкви і знаходиться в числі оглашених, коли буде обвинувачений в переступі, якщо був уже зачислений до тих, що схиляють коліна, нехай понизиться до стану слухачів Писання, і нехай перестане грішити. А коли згрішить і будши між слухачами, то нехай буде вигнаний з Церкви”.

Чин Хрещення має з глибокої давнини багато символічних обрядів, які часом тепер трудно й зрозуміти. Але кожен Священик повинен їх добре знати. Ці хрещальні обряди йдуть ще з Апостольського часу, — їх нам збе-

регло Священне Передання Вселенської Церкви, і “вони в Церкві прийняті й затверджені, і оминати їх ніяк не можна” (Требник 1646 р.).

І Святі Отці глибоко повияснявали значення хрещальних обрядів, і Церква міцно їх тримається аж дотепер. Подам тут вияснення хоч головніших обрядів першої частини, — Оглашення, початку чину Хрещення.

Про початок Оглашення Требник 1646 р. подає: “Хто хоче огласитися, то приводиться, а коли це дитя, то приноситься до церкви. Кум з охрещуваним стоїть перед храмовими дверима, а Іерей в дверях здимає пояса з охрещуваного. Роздягнувши, ставить його обличчям на Схід непідперезаного, непокритого й неозутого, в одному хитоні (довга сорочка), з опущеними долу руками. Це робиться в бабинці перед церковними дверима. Коли це хлопчик, то його держить кума чи восприємниця, а кум чи восприємник стоїть праворуч неї. Коли все це готове, Священик зараз тричі дме на обличчя охрещуваного і на вуха. І тричі благословляє Хресним Знаменням лице його й груди. І показавши руку на голову його, проказує початкову Молитву”.

Усі Молитви Священик читає вголос і виразно.

Священик розв'язує пояса, — це

стосується до дорослих охрещуваних. Звичайно оглашенні роздягалися не донага, — знімали тільки верхню одягу, — це на знак, що вони “роздягаються з “ветхого (давнього) чоловіка”.

Священик обертає охрещуваного на Схід, — цебто до Христа. Схід — це наше світло, звідки приходить Світло Правдиве, — Ісус Христос. Дивитися на Схід, бож через Хрещення чекаємо собі входу до Раю, звідки вигнаний був Адам. А Схід — це Рай на Сході й Єрусалим. Дивлячись на Схід, оглашений має руки опущені долі, — це знак повної покори до Господа. Про це пише Св. Кирил Єрусалимський († 386 р.): “Тепер відкривається тобі Рай Божий, на Сході насаджений, звідки за переступ був вигнаний наш праотець Адам. На знак цього обернувся ти від заходу на Схід, у сторону Світла”. Симеон Солунський: “Священик обертає оглашеного на Схід, бо виводить його від темряви до Світла, і від лжі до Істини”.

Кожен родиться з перворідним (прабатьківським) гріхом, а тому знаходиться у владі демона, і власне Св. Хрещення звільняє охрещуваного від цієї влади. Символом одігнання демона з найдавнішого часу є дмухання освяченої людини в лице охрещу-

ваного. І вдавнину конче дмухали в лице оглашенному, — цим виганявся з нього нечистий дух, і готується місце для Духа Святого. Архиепископ Солунський Симеон про це пише (розділ 62): “Іерей дме хрестовидно тричі, відроджуючи цим перший дух, що був над Адамом, коли, як каже Писання: Вдихнув Бог в лице його дихання життя. Сам Іерей заступає тут Христа Бога, а тому відповідніше хрестити й чинити дмухання після того, як Іерей причастився Св. Таїн”.

Священик благословляє чоло, уста й груди оглашеного. “На чолі знаменується для сили розумової, на устах — для сили словесної, а на серці — щоб був чистий серцем і бачив Бога, і не мав жодного зла” (Симеон). Св. Августин († 430 р.) вияснює: “Оглашенні мають на чолі Знамення Хреста, цебто вони вже належать до Великого Дому Божого, і з рабів стають вільними”.

І Священик кладе руку на оглашеного, — цим передається йому Благодать, і він відбудується (Симеон).

Три заборони на нечистих духів. Заборона — це закляття проти нечистого духа, і цим той відганяється від оглашеного. Це за прикладом Христа, що закликав нечистих духів (Мт. 17. 18), цебто, що Сам Ісус установив ці заборони. Заклинання складене з божественних слів.

Захід. Тепер оглашений має боротися з дияволом, тому конче обертається на Захід. Кирил Єрусалимський, славний Отець IV-го віку, вияснює: “Захід є місце видімої темряви, а сатана — сам тьма, у тьмі й владу має”.

Оглашений підіймає руки вгору, цебто до Неба, — це знак погрози на демона. У подвижників пустинників був звичай підіймати й витягувати руки, — на знак відігнання від себе демона. Симеон Солунський вияснює: “Оглашений підіймає руки вгору на знак того, що охрещуваний не має в собі жодних затаєних діл лукавого, і що він уже починає наслідувати Розп'ятого за нас”.

Відрікання від сатани — це дуже давній обряд, ще Апостольського часу. Через Св. Передання обряд цей дійшов аж до нас. Пор. Дії 2. 40: “Рятується від цього лукавого роду!”

“І дунь, і плюнь на нього”, — щоб оглашений не тільки словом, але й ділом показав, що пориває з сатаною. І приступає до Христа: і вірує в Нього, і кланяється тільки Йому одному, — і оглашений кланяється до землі, схиливши коліна.

10. ХРЕЩЕННЯ.

Головною формулою Св. Таїнства Хрещення є трикратне погруження

охрещуваного в воду з трикратним виголошенням, а саме: 1. Перше погруження в воду й виголошення: “Охрещується раб Божий (ім'я) во ім'я Отця, амінь”. 2. Друге погруження: “І Сина, амінь”, 3. Третє погруження: “І Святого Духа, амінь”.

Стародавні Требники до цього додавали: “Тепер і завжди, і на віки вічні, амінь”. Тепер цього не вживається.

Таким чином конче уживаємо “амінь” три рази між трьома Особами Пресвятої Тройці. Змінити цього нехай ніхто не важиться, — це незмінна форма охрещення. 49-те Апостольське Правило суворо наказує: “Коли хто, Єпископ чи Пресвітер, хрестить не за Господньою установою: Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, — нехай буде викинений”.

Триразове “амінь” виголошує Священик, а крім нього можуть проказувати його й куми та всі присутні (“Нова Скрижаль, ст. 378).

Канони наказують конче три погруження в воду. Апостольське 50 Правило: “Коли хто, Єпископ чи Пресвітер, учинить не три погруження єдиної Тайнодії, але тільки одне погруження, що дається в смерть Господню, то нехай той буде викинений. Бо не сказав Господь: у смерть Мою хрестіть, але: Ідіть, навчіть усі народи, хрестя-

чи їх в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа" (Мт. 28. 19).

Триразове погруження в воду ви значає триденне пробування Христа в гробі. Деякі еретики, напр. Евноміяни, погружали тільки один раз, але II Всел. Собор 7-им Канонам засудив це.

Вода для охрещення вживається звичайна (пор. Дії 8. 36, 38), свіжа, чиста, без жодних додатків, без додатку й раніше освяченої води. Вона не повинна бути холодною, а яких 24°-26° Реомюра. По-батьківському радить Требник 1646 р.: "А зимою, щоб не захворіла дитинка, треба нагріти воду в чистому посуді, вилити її в хрестильницю, і освятити. І теплою водою охрестити дитину". Вода при Хрещенні визначає, за Кирилом Єрусалимським, гріб і матір.

Церква визнає Хрещення й кров'ю, — це коли Мученики склали своє життя за Віру, але не встигли охреститися. Напр. 29 грудня (11 січня) Церква святкує серед Святих пам'ять 14000 дітей, яких цар Ірод забив за Христа в Єрусалимі, — вони всі "охрещені кров'ю".

Хрещення, коли правильно було вчинене, не може бути повторене: воно духовне народження, а народитися можна тільки один раз.

Священик на Хрещення зодягає білі ризи, — знак радості Церкви, що до

неї приходить новий член. Запалюються свічки, бо через Віру Христос подає тут освіту душі. “Запалені свічки визначають освіту духа, і те, що охрещений іде із темряви до світла, і сам стає вже сином Світла” (Симеон Солунський).

Благословляючи тричі воду, Священик тричі погружає свої персти (пальці) в воду. Цебто, робить три Хрести рукою: перший Хрест на верху води, другий трохи глибше, і третій — в глибині. Це на те, щоб усе лукаве відійшло з води й нічого злого в ній не позосталося, і щоб тим набрала вода сили освящати. Дмухаємо на воду, — це наслідуючи Христа, щоб зійшла на неї Благодать Божа.

Про Єлэй Симеон Солунський (розділ 62) розповідає: “Єлей приноситься в якому чистому посуді до Архиерея чи Іерея, який дме на нього й знаменує (благословляє) тричі рукою навхрест. Дмуханням виявляється Благодать Духа, яку Архирей прийняв від Христа через божественне дмухання Його на Апостолів. А Хрестом показує Самого розп’ятого за нас, що Хрестом учинив наше спасіння. Тому Хрест має діяльну силу, і без Хреста нічого божественного не робиться. Потім, схиливши голову, Іерей молиться, щоб Дух Святий освятив Єлея. Єлей визначає божествен-

ну милість і милосердя доброти Божої. Це й за Ноя було показано, — голуб приніс у своїх устах маслину тим, хто був на воді в ковчезі. Вода потому визначала Хрещення, а голуб — Духа Святого, маслина була знаменом милости й безмежного милосердя Божого. Ось тому і тут у Хрещенні вживається Св. Єлей”.

Коли Єлей поєднується з водою, то Священик і присутні тричі співають Аलिлюя. Співом Аलिлюя Церква прославляє Христа, що подає хрещеному милість і Благодать.

“Охрещуваний вводиться в воду ввесь нагий, як і родився, і як був створений. Але перше (Адам у Раю) мав божественну одягу чистоти, і будиши нагий, не соромився. А тепер, родившись нагим, носить на тілі сором переступу. Тільки ввійшовши в святу воду, він звільнюється від сорому, накладеного на нього гріхом, і набуває славу й одягу нетління” (Симеон Солунський).

Коли охрещений виходить з купелі, то його зодягали в зарані заготовлені білі одяжі, як вризу Правди. І цю білу одяж удавнину на Заході носили 8 день, а в Єгипті її зберігали до смерті, і завжди зодягали її в урочисті дні, і вмирили в ній.

Св. Амвросій вияснює: “Ти тому зодягнув білу одяжу, щоб вона стала

знаком, що ти скинув з себе покривало гріхів і зодягнувся в чисту та білу одіж”. Вияснює в 68 розділі й Симеон Солунський: “Біла одежа визначає божественне світло й ангольську чистоту. Бо охрещений став сином Світла, зо всім нескверним і чистим”.

Священик бере охрещеного за руку, і разом з кумами тричі обходить навкруги Аналоя. Це дуже давній звичай, якого вживає вся Вселенська Церква. Охрещений і куми йдуть зо свічкою.

Архієпископ Симеон (розділ 67) вияснює: “Черей радісно бере охрещеного за руку, і склавши лик (збір), і ніби радіючи з Анголами, тричі обходить круг купелі, радіючи і за духовну Матір (Церкву), і за народженого від неї силою божественного Духа”.

Круг — це знак вічності. І своїм потрійним обходженням круг аналоя новопросвічений показує, що він буде вічно вірувати в Єдиного Бога, троїчного в Особах, і вірує також, що Хрещенням досягнув вічного блаженства.

Обходження навкруги Аналоя робимо справа наліво, цебто йдемо “навпроти сонця”, бо йдемо до Сонця Істини, до Ісуса Христа. Так ідемо “проти сонця” завжди в церковних Чинах та в Процесіях.

В Африканській Церкві новоохрещеному надягали на пальця персня, як Євангельському блудному синові, що вернувся до Батька, до Православної Церкви.

Зо світильниками в руках новоохрещені вдавнину йшли з хрещальні до храму, де й причащались Св. Тайн. По цьому їм давали їсти меду з молоком, як знак, що вони вступили в Церкву, як в Обіщану Землю, що тече медом і молоком.

По охрещенні, по можливості скоріше, нехай охрещені конче причащаються (див. 95 Канон VI Всел. Собору).

З менту охрещення кожному дається Ангол Хоронитель, який буде з ним усе життя, і берегтиме його від спокус, і введе його в Царство Небесне.

Вдавнину звичайно хрестилося відразу багато, і сам обряд виконувався дуже врочисто. Хрестив звичайно Єпископ зо Священиками. Найбільше хрестилися в оці шість днів: Різдво Христове, Богоявлення (Йордан), в Суботу Лазареву та в Страсну Суботу, Великдень та на П'ятдесятницю, чому в ці свята ще й досі співається не "Святий Боже", а "Усі ті, що в Христа охрестилися, у Христа зодягнулися". А головно хрестилися в Страсну Суботу. Хрещення відбувало-

ся перед Літургією, а вже на Літургії всі охрещені причащалися.

За звичаєм давнім Православна Церква і тепер дозволяє відразу хрестити в одній воді кількох осіб. Звичайно тільки хрещальну формулу проказуємо на кожному зокрема, а всі інші Молитви читаємо для всіх спільно.

Священик зобов'язаний сумлінням своїм належно вилити по Хрещенні хрещальну святу воду. Архиепископ Симеон наказує: “Божественна вода Хрещення, в якій розійшовся гріх, на яку сходяв Христос, зійшов Дух Святий, і якою відновлений охрещений, має бути вилита в священному місці. Не вільно виливати її де будь, бо там би потоптали її люди, які не розуміють Таїнства”.

Требник 1646 р. Петра Могили, може й його устами, наказує: “У кожній церкві чи в куті церковному, чи в Вівтарі, чи поза церквою під стіною пехай буде викопане місце, якого б не топтали ноги, завжди належно закрите, — в нього по Хрещенні виливати святу воду. Або виливати в умивальницю, де Іерей руки миє, коли це можливе. А коли вода буде вилита на невідповідному місці, де вона може бути топтана ногами, то Священик смертно грішить, як руйник святої речі”.

У випадку страху смерти, коли нема часу відбути повного Таїнства Хрещення, треба вчинити скорочений чин, а в крайньому випадку — саме тільки охрещення. А коли скорочено охрещений видужає, то Священик обов'язаний відчитати над ним і зробити все те, що першого разу опустив.

11. ПОГРУЖЕННЯ-ОБЛИВАННЯ.

Для Української Церкви це дуже важливе питання, — як належить хрестити: через погруження чи через обливання? Обряд цей вироблявся в нас довгими віками, і дійшло до великого поширення Хрещення через обливання чи навіть окроплення.

На форму Хрещення вже з глибокої давнини звертали велику увагу. Уже 49 Апостольське Правило наказує: “Коли хто, Єпископ чи Пресвітер, хрестить не за Господнім установленням, нехай буде викинений”.

Апостольське 50 Правило наказує чинити Хрещення через три погруження. Форми обливання Вселенські Собори не знали, тому мовчать про нього.

Першою й широковживаною формою Хрещення по всій Вселенській Церкві було погруження. Докази на це хоча б такі:

1. Іванове Хрещення чинилося в річці через погруження, а воно ж дало початок Хрещенню новозавітньому.

2. Сам Ісус Христос хрестився в річці Йордані від Івана Предтечі через погруження (Мт. 3. 16, Мр. 1. 5, Ів. 3. 23).

3. За Апостолів Хрещення чинилося через погруження в річку, як це видно з того, як Апостол Филипп охрестив вельможу Кандикійської царіці (Дії 8. 27).

4. По Апостолах, під час гоніння на християн, їх хрестили таємно в річках, озерах, джерелах і т. ін.

5. Хрестити по-грецьки зветься *partidzein*, а воно найперше визначає “погруження” в що, як гебр. *tebila*.

6. Символічне значення Хрещення свідчить тільки про погруження. Василій Великий пояснює: “Під час Хрещення тіла хрещених ніби погребуються в воді”. Та й Апостол Павло говорить про це: “Ви з Христом поховані в Хрещенні” (Колос. 2. 12). Через це Церква навчає, що хреститися в Ісуса Христа в воді, це хреститися в Його смерть, це бути похованим разом з Ним і воскреснути. Отже, символом до поховання може бути тільки погруження, а не обливання.

І Вселенська Церква в своїй більшості вживала й досі вживає форми погруження. І так було завжди й

скрізь аж до VI-го віку, і тільки з цього часу на Заході в Римській Церкві появляється поруч з погруженням і обливання, і з бігом часу, через свою практичність, шириться все більше, і вкінці в Католицькій Церкві обливання стає єдиною формою Хрещення. Навпаки, на Сході в Православній Церкві знає тільки погруження, а обливання появляється спорадично тільки з IX-го віку. Але з бігом віків і в Православній Церкві досить поширилась форма обливання.

Обливання, як форма морального очищення, відоме з глибокої давнини ще до Христа, напр. так було в давніх персів. Та й грецьке “*partidzein* хрестити” визначає не тільки “погружати”, але й “орошати” взагалі, “обливати”. Гебрейське *tebila*.

Чи в давній Православній Церкві обливання відоме було ширше, це питання ще не вирішене остаточно. Панувало скрізь погруження, а обливання було тільки формою місцевою та винятковою.

Але погруження трудніша форма, обливання — форма проста й легка, а тому вона через свою зручність поширилась на Заході. Людська неміч виробила цю форму. Тяжко хворих, а також ув'язнених уже в давній Церкві хрестили через обливання, а то й окроплення, бо не можна було вжити

форми погруження. Страх матерів перед холодною водою для їх немовлят певне однаковий був і вдавнину, як і тепер.

В Українській Церкві обливання, як форма Хрещення, вже добре відоме з XVI-го віку, а далі ця форма ширилась у нас усе більше, а в XVII ст. її узаконив Митрополит Петро Могила і своїм коротким Катихизисом 1645-го року (“Собраніє короткої науки о артикулах Віри Православно-каθоличеської Християнської”), і своїм Требником 1646-го року.

В “Артикулах Віри” 1645 р., виданих у Києві, на л. 45б читаємо, що формулу Хрещення треба читати з потрійним “погруженем албо поливанням”. Це був дуже поширений Катихизис, який офіційно визнав в Українській Церкві за рівноправні обидві форми Хрещення.

Ще ясніш ця справа поставлена в Требнику Петра Могили 1646 р. Тут знаходимо офіційне вяснення: “Нехай вживає кожна Церква чи погруження, чи обливання, як звикла вживати з давнього часу. Але цього тільки додержувати, щоб тричі погружати чи тричі обливати охрещуваного разом зо словами Хрещення”. І власне ось це зарядження Митрополита Петра Могили позосталося в Україні аж до сьогодні, — однаково панують

обидві формі Хрещення, обидві спасенні, обидві рівноцінні.

Требник 1646 року був прийнятий і затверджений Всеукраїнським Церковним Собором, а тому й усі його вказівки й накази — соборні.

І Требник 1646 р. навчає, як хрестити обливанням: “Священик садовить дитя в хрестильниці, а води в ній по шию. Лівою рукою придержує дитину, а правою бере теплу воду й виливає на голову її (Треба вважати, щоб не залити дитину!), і проказує слова Хрещення. А коли охрещуваний дорослий (“смыслений”), то погружає його в три погруження”.

Щоб так охрестити, “треба мати чистий і хороший посуд, чи ковшик з ушком чи держалом, циновий чи мідяний побілений, щоб ним черпати воду з хрестильниці, і возливати на охрещувану дитину. Цей посуд тільки на це має вживатися”, а не на що інше.

Реальна практика в Україні пішла ще далі, і замінила обливання ще простішою формою, — потрійним окропленням, або обливанням самої голови дитини.

12. МІСЦЕ ХРЕЩЕННЯ.

Удавнину всіх хрестили тільки в церкві, коли можна — в соборній, цебто в Єпископській. Ця церковна

традиція позосталася й до сьогодні, — дитину хрестимо головню в церкві. І тільки в цих випадках можна охрестити в домі батьків дитини: 1. Коли дитина недужа, 2. коли стоять великі морози, 3. Коли до церкви далеко і 4. наполегливе прохання батьків з яких інших поважних причин.

Канони все це перестерігають. Так, 59 Канон VI-го Вселенського Собору наказує: “Хрещення нехай не чиниться в молитвенниці в домі, але хто хоче вдостоїтися пречистого Просвічення, нехай приходить до Вселенських Церков, і там цього дара сподобиться”. За непослух — викинення з Церкви. Правда, потреба охрещення в домі була вже здавна, а тому 31 Канонем того ж Собору це дозволяється, але тільки з благословення свого Єпископа.

І це завжди виконувалося в Українській Церкві, і тому в Могилянському Требникові 1646-го року наказано: “Крім смертної небезпеки, на іншому місці ніяк не хрестити, а тільки в церкві, особливо соборній”. І на іншому місці повторює: Удома хрестити тільки в випадку “смертної біди”.

13. КОЛИ ХРЕСТИТИ НАРОДЖЕНОГО.

Удавнину охрещуваних було дуже багато, і для цього, як ми бачили, існували певні дні, коли найбільше хрестилося. Головним днем для Хре-

щення була Страсна Субота та П'ятдесятниця. Звичайно бажаючі охреститися записувалися в перші два тижні Великого Посту й ставали оглашеними, цебто готувалися до Хрещення, навчаючись основ Віри Христової. Хто опустив цей звичайний час записатися в оглашенні, той чекав наступного року.

Але ці перші приписи стали мінятися, і з бігом віків було дозволено хреститися, хто коли хоче чи може. І вже Архиепископ Симеон навчає: “Для Хрещення нема встановленого часу, днів чи годин. Коли загрожує смерть, то все чиниться за уставом зараз по народженні”. Про це наказує й Могилянський Требник 1646 р.: “Коли смертна загроза, то можна хрестити кожного часу й на кожному місці”.

Відкладати Хрещення на довгий час ніколи не треба, і обов'язком Священика є пригадати батькам про конечну потребу таки приспішити з Хрещенням, коли вони занадто його відкладають. Завжди ліпше охрестити дитину незабаром по народженні. Теперішня практика встановила Хрещення зараз таки за кілька днів по народженні.

14. ХРЕЩЕННЯ НЕМОВЛЯТ.

Ще з апостольських часів прийнято конче хрестити й дітей, і ще з того

часу це стало в Православній Церкві Догматом. Віруємо, що Хрещення приносить людині величезні духові Дари (див. вище, розділ 1), і Церква, як рідна добра мати, не може позбавити й дітей цих Дарів, тим більше, що життя їх завжди легко наражене на небезпеку, а тому й на смерть.

Св. Отець ще I-го віку, Діонісій Ареопагит (про нього Дії 17. 34) у своєму творі: “Про церковну Ієрархію” VII. 3. 11 дає про це свідчення високої ціни: “Божественні наші наставники зволили допускати до Хрещення і немовлят”. З цього виходить, що Хрещення немовлят ведеться ще з I-го віку, з Апостольських часів.

Про охрещення й немовлят вирішив ще Картагенський Собор 318 року своїм 124 Канонам: “Постановлено також: Хто відкидає необхідність Хрещення малих і новонароджених від матірньої утроби дітей, нехай буде на того ана́тема. Бо сказане Апостолом: “Через одного чоловіка увійшов до світу гріх, так увійшла й смерть на всіх людей через те, що всі згрішили” (Рим. 5. 12) треба розуміти не інакше, як завжди це розуміла Вселенська Церква, скрізь заснована й поширена. Бо за цим Правилем Віри й немовлята, які самі собою ще не можуть чинити жодних гріхів, правдиво хрестяться на від-

пущення гріхів, щоб через відродження очистити в них те, що вони взяли від ветхого (давнього) народження”.

Крім вищеподаного, справедливість Хрещення немовлят чи дітей доводиться ще такими доводами:

1. Бог освящав немовлят і наповнював їх Духом Святим навіть ще до народження їх, напр. Пророка Єрмію (Єр. 1. 5), або Івана Предтечу (Лук. 1. 15, 41).

2. Апостоли часом хрестили цілі родини, напр. дім Лідії (Дії 16. 14-15), або Стефанів дім (1 Кор. 1. 16), та весь дім в'язничного сторожа (Дії 16. 30-39). А в домах цих напевно були й немовлята або діти.

3. Отець Апостольського часу, Діонисій Ареопагит (Дії 17. 34), як показано вище, виразно свідчить, що за його часу хрестили вже немовлят.

4. У Старому Заповіті обрізання робилося над немовлятами (Буття 17. 12), тому і в Новому Заповіті не можна позбавляти дітей великих Дарів Христових, які дає Хрещення.

5. І діти заражені перворідним гріхом, і тільки одне Хрещення звільняє їх від кари за нього, пор. поданий вище 124 Канон Картагенського Собору 318-го року.

Року 1672-го в Єрусалимі відбувся великий Собор Східньої Церкви, і на

ньому славні Святителі, глибокі богослови, склали “Виклад Православної Віри Східньої Церкви”. Цей виклад року 1723-го підтвердили й власноручно знову підписали Ієрархи всієї Східньої Церкви, і в цьому Викладі подається в 16-му розділі наука про Хрещення взагалі, а про охрещення немовлят зокрема, наука, направлена проти єретиків, які відкидають потребу Хрещення немовлят.

Ось цей 16 член: “Віруємо, що Святе Хрещення, яке завів нам Господь, і яке чиниться в ім’я Святої Тройці, необхідне всім. Бо без нього ніхто не може спастися, як говорить Господь: “Коли хто не родиться з води й Духа, той не може ввійти в Царство Боже” (Ів. 3. 5). Через це воно необхідне й немовлятам, бо й вони підпадають перворідному гріхові, і без Хрещення не можуть одержати відпущення цього гріха. І Господь, показуючи ще, сказав без усякого виключення, просто: “Хто не родиться”, цебто, по пришестві Христа Спасителя всі, хто має ввійти в Царство Небесне, повинні відродитися (Хрещенням). А коли немовлята мають необхідність спасіння, то мають необхідність і Хрещення. А ті, хто не відродиться (Хрещенням) і через це не одержить відпущення прабатьківського гріху, необхідно підпадають

вічній карі за цей гріх, і значить — не спасаються. Ось тому немовлятам конче потрібне Хрещення. При цьому немовлята спасаються, як говорить Євангелист Матвій (19. 14), а неохрещений не спасеться. Значить, немовлята конче мусять хреститися.

І в Діяннях (16. 33) говориться, що хрестилися всі домашні, значить — і немовлята. Діонисій Ареопагит в Книзі про Церковну Ієрархію, і Св. Юстин (Отець II віку) в 57 питанні говорить: “Немовлята одержують Дари, які даються через Хрещення, за Вірою тих, хто приносить їх до Хрещення”. Августин († 430 р.) також свідчить: “Є Апостольське Передання, що немовлята спасаються Хрещенням”. І в іншому місці: “Церква дає немовлятам ноги інших, щоб вони ходили, серця, щоб вірубали, язика — щоб визнавали (ісповідували)”. І ще: “Мати Церква дає немовлятам материнське серце”.

Так сильно ще здавнини виступала вся Вселенська Церква проти всіх тих, хто відкидає Хрещення немовлят, напр. балтисти чи анабаптисти. І ще року 318-го Православна Церква устами Св. Отців Картагенського Собору 124 Канонам рішуче наказала: “Хто відкидає необхідність Хрещення малих дітей, нехай буде на того анáтема!”

У Православній Церкві піклування про навчання Віри охрещених дітей кладеться на восприємників (кумів) та на батьків, див. про це наступний 15-ий розділ.

15. ВОСПРИЄМНИКИ (КУМИ).

Той, хто держить дитину до Св. Хрещення і хто приймає (“восприємле”) її від Св. Купелі, зветься по-церковному восприємник; для дітей вони — хрещені й батько чи мати, а для батьків — куми*. Восприємники відомі в Церкві з найдавнішого часу, бо ще з Апостольського часу Церква хрестить дітей. Установа восприємників є не тільки при Св. Хрещенні, але й при Вінчанні (дружки), та при монашому постригу.

Ще з I-го віку, з Апостольського часу Церква стала хрестити дітей й немовлят, і це стало Догматом нашої Віри. А що немовлята не могли відповісти самі за себе, то з цього й розвинулась установа восприємників. Вплинуло на повстання їх також і те, що не рідко самі хрещені, навіть дорослі, не могли відповісти, — потрібні були поручителі. І вже 54 Канон Картагенського Собору 318-го

* Кум — турецько-татарське слово, і означає “друг”, “коханий”. В українській мові слово “кум” часто вживається замість “друг” ще й тепер.

року наказує: “Хворих, які за себе відповідати не можуть, хрестити тоді, коли, — з їх дозволу, — прокажуть свідчення за них інші під власною відповідальністю”.

Про восприємників пишуть Св. Отці вже з I-го віку: Діонісій Ареопagit, Тертуліян і ін.; говорять про них уже й Апостольські Постанови.

Обов'язки восприємників такі:

1. Восприємники беруть на себе обов'язок навчити свого хрещеника головних основ Християнської Віри.

2. Беруть на себе також обов'язок виховати свого хрещеника в християнських чеснотах, у житті в благочесті.

У 1. і 2. восприємники звичайно допомагають батькам, але в разі потреби самі навчають і самі виховують, бо взялися за це перед Господом.

3. У давнину часто траплялося так, що батьки-язичники зовсім кидали своїх дітей, коли ті охрестилися. У такому разі восприємники ставали правдивими батьками своїм хрещеникам (звідси й назва “хрещений батько” чи “хрещена мати”). Ось тому й за нашого часу восприємники, у разі потреби, обов'язані стати правдивими батьками для своїх хрещеників. Це дуже важливий і великий обов'язок восприємника!

4. Восприемник є також і свідок, що охрещуваний приймає Хрещення добровільно, без жодного стороннього примусу (як дружки при Вінчанні).

5. Через такі великі обов'язки восприемників до своїх хрещеників, вони входять з ними в родство церковне й юридичне,* а також входять у таке ж родство між собою, коли їх двоє; скажемо, восприемники не можуть уже пошлюблюватися ані між собою, ані з своїми хрещениками. Уже в Іпатському Літопису під 955 роком новоохрещена княгиня Ольга говорить своєму хрещеному батькові, імператорові Візантійському Костянтинові, що хрещений батько не може пошлюбити хрещену дочку, бо “в християнах того ність закона”.

Про це наказує й 57-ий Канон VI-го Вселенського Собору: “Понеже родство за духом важніше союзу плоти (тіла)”, тому восприемники не можуть пошлюбитися з батьками дитини, а інакше — це перелюб.

Св. Отець I-го віку Діонісій Ареопагіт так навчає про обов'язки восприемників: “Наші божественні наставники зволили допускати до

* Див. Ілья Бердников: О восприемничествѣ при Крещеніи и духовномъ родствѣ, какъ препятствіи къ Браку. Казань, 1892 р.

Хрещення і немовлят з тією священною умовою, щоб природні батьки дитини доручили його кому з віруючих, який добре б настановив його в предметах Божественних, а потім турбувався б за дитину як батько, покликаний з Висоти, і як сторож її вічного спасіння. Цьому чоловікові (восприємнику), коли він дасть обіцянку керувати дитиною на благочестиве життя, Ієрарх (чи Ієрей) доручає проказувати (за дитину) відречення (від сатани) та Ісповідання Віри” (“Про Церковну Ієрархію” VII. 3. II).

Коротко про це зазначає й Могилянський Требник 1646 р.: “Восприємники повинні своїх духовних дітей, від Купелі Св. Хрещення восприятих, своєчасно навчити”.

Цей же Требник навчає про число восприємників: “За стародавнім церковним звичаєм восприємників буває тільки один, а найбільше два... Знати треба, що в Св. Хрещенні вистачає один восприємник, коли хрещеник хлопчик, або одна восприємниця, коли це дівчинка”. І так позостається й тепер: вистачає одного кума для хлопчика, або одну куму для дівчинки, але звичай Української Церкви давно вже вимагає, щоб кумів було одна пара, чоловік і жінка.

Могилянський Требник 1646 р. передає науку Вселенської Церкви, коли наказує: “При смертній загрозі Хрещення може бути і без восприємника”, бо тут восприємника замінить сам Священик чи дяк. І дійсно, і Диякон Филип (Дії 8. 38), і Апостол Павло (Филим. 1. 10) хрестили без восприємників.

Коли батьки бажають собі кілька пар восприємників, і приведуть їх, то в нашій Церкві прийнято, щоб чинний уділ у Хрещенні брала тільки одна головна пара, яку вкажуть самі батьки, — тільки їх згадуємо в хрещальних молитвах, і тільки їх вносимо в метричні книги.

Священик мусить пильно дбати, щоб восприємники були належні, як то прийнято в Православній Церкві, а саме:

1. Мусять бути тільки християни, і то православні. Не християнин не може бути восприємником для християнина. Не може бути восприємником і неправославний, бо він же не зможе виховувати свого хрещеника в Православній Вірі. У крайньому випадкові виключення з цього можливі тільки за дозволом свого Єпископа, але з умовою, що восприємник іншовірний дасть зобов'язання, що не буде відтягувати хрещеника від Православ'я.

2. Мусять бути повнолітні, — кум мусить мати не менше 15 літ, а кума не менше 13 літ, мусять бути “в совершенному віці, а не в дитинному” (“Могилянський Требник”).

3. Восприемники мусять добре знати основи Православної Віри, тому мало обізнані в Вірі не допускаються.

4. Мусять бути чесного життя, а тому явні грішники, явно нечесотні люди не допускаються бути восприемниками.

5. Чернець чи черниця не можуть бути восприемниками, бо вони мають свої духовні обов'язки, дальші від цього світу.

6. Батьки в жодному разі не можуть бути восприемниками своїх дітей, бо інакше вони стали б один одному рідними, а тому треба було б їхній шлюб розв'язати за 53 Каноном VI-го Вселенського Собору.

7. На цій самій основі не можуть бути кумами разом чоловік зо своєю жінкою.

8. Заочних восприемників в Православній Церкві не прийнято.

9. Коли восприемників двоє, то мають бути різної статі, цебто чоловік і жінка, а не два чоловіки чи дві жінки.

На закінчення подаю ще деякі вказівки, що стосуються кумів.

За українським звичаєм восприемник набуває хрестика для охрещува-

ної дитини, а восприємниця сорочку чи білу пелену (“крижмо”) для неї.

Під час Таїнства Хрещення восприємники стоять з запаленими свічками, і відповідають на запити за свого хрещеника.

Удавнину, за перших віків Християнства, хлопчика приймав від Купелі звичайно Диякон, а дівчинку Дияконіса, і таким чином звичайно був один тільки восприємник.

Восприємникам треба добре пам'ятати, як про це вже вище подавалось: від початку чину аж до Хрещення хлопчика держить на своїх руках кума, а дівчинку кум. А по Хрещенні від Купелі хлопчика бере (“восприймає”) восприємник, а дівчинку — восприємниця, і так уже й держать аж до закінчення чину.

Звичайно, по Хрещенні кумів міняти не можна. Але в старій Україні був звичай міняти кумів на інших, коли дитина хворіла й зле росла. Звичайно, така зміна кумів робилася поза Церквою.

16. КОЛИ Й ЯК ХРЕСТИТЬ МИРЯНИН.

У разі крайньої потреби, коли нема Священика, а справа нагла, бо дитина помирає, тоді її може охрестити і православний мирянин чи мирянка. Так прийнято в Православній Церкві з глибокої давнини. Могилян-

ський Требник 1646 р. про це навчає: “Коли дитина чи нехрещений буде в смертній біді, то може бути охрещена і від кожного християнина, і якою-будьмовою, чи клириком, чи то простолюдином, чи від чоловіка, чи то від жінки”. Звичайно без наглої потреби мирянин не може хрестити під загрозою великої кари.

Починає й кінчає мирянин своє Хрещення за уставом: “Молитвами Святих Отців наших, Господи Ісусе Христе, Боже наш, помилуй нас. Амінь”. По цьому: “Слава Тобі, Боже наш”... Царю Небесний. Трисвяте. Отче наш. Символ Віри.

І мирянин тричі обливає дитину, проказуючи: “Охрещується раб Божий (ім'я) во ім'я Отця, амінь. І Сина, амінь. І Святого Духа, амінь”. Уважати пильно, щоб цю форму проказати правдиво, бо інакше — Хрещення не буде важне.

Мирянин, який хрестить, мусить бути: 1. православний, 2. розуміти Таїнство Хрещення, 3. той, хто не вчинив прилюдно тяжкого гріху.

Могилянський Требник 1646 р. подає ще остереження: “Батько чи мати нехай не сміє хрестити своєї дитини, бо тоді вони впадають у духовне родство, а через це мусіли б кінче розводитися від супружого союзу. І хіба тільки в смертній небезпеці, коли

нема нікого іншого, може батько чи мати охрестити своє дитя”.

Звичайно, в таких випадках вода не освячена, як не освячувалась вона й за час гоніння на християн, коли хрестили таємно в річках, озерах, джерелах і т. ін.

Коли хрестить мирянин, то воду бере звичайну, чисту, без жодних додатків. І в такому випадкові звичайно дитя обливається, а не погружується.

Пізніш, коли охрещена дитина таки видужає, Священик зобов'язаний розпитати, як мирянин охрестив дитину. І коли переконається, що дитина охрещена неправильно, бо неправильно була виголошена формула Хрещення, то мусить схрестити дитину сам, повно все. Хоч би й дитина була вже й запричащена, все одно, треба повно охрестити.

Хрещення мирянина взагалі вважається неповним. І тому коли так охрещене дитя позосталося живим, то Священик обов'язаний вчинити чин Хрещення, але без самого погруження, з Миропомазанням. Чин доповнення світського Хрещення такий: Благословенне Царство. Велике Ектенія, але без прохань про освячення води. Псалом 31 і все до кінця, і Миропомазання.

Єрусалимський Собор 1672-го року

в 16 члені постановив: “Хрещення чинить Священик, але по нужді його може вчинити і проста людина, аби тільки була вона православна, і розуміла важливість Божественного Хрещення”.

І дуже добре навчає Могілянський Требник 1646 р.: “Нехай парафіяльний Священик добре пильнує, щоб його парафіяни, а особливо баби, що тримають немовлят, знали про правдивий чин Хрещення”, — на крайній випадок це дуже знадобиться.

У засаді, Хрещення чинить тільки парафіяльний Священик: “Крім смертельної нужди, ніхто інший, як тільки парафіяльний Священик, не сміє охрестити дитину” (Могил. Требник). Не сміє хрестити й Священик іншої парафії: “Коли інший який Священик, — крім смертної нужди, — осмілиться охрестити дитину без дозволу парафіяльного Священика, такий підлягає правній карі й смертно грішить” (там само).

17. ХРЕЩЕННЯ ЄРЕТИКІВ.

Коли приймаємо кого до Церкви з поганства, чи жидовина, чи іншовірного, то треба перше докладно дослідити, чого саме хоче прохач, — чи нема чого підступного, прихованого в його бажанні. І взагалі на Хрещення таких треба мати дозвіл свого Єпископа.

Як загальне правило, кожного поганина чи єретика не вільно хрестити без належної попередньої релігійної підготовки. Другий Канон I Вселенського Собору наказує перше довго навчати, а вже потім хрестити тих, хто недавно покинув поганське життя.

Як правило, язичників приймаємо до Церкви через Хрещення (II. 7). Єретиків вдавнину перше приймали тільки через Миропомазання; і взагалі, хто охрещений “в ім’я Отця, і Сина, і Святого Духа”, — таке Хрещення визнаємо за правдиве й приймаємо, але не охрещених в ім’я Св. Тройці перехрещуємо.

Канони багато й докладно займаються справою охрещення єретиків (Апост. 46, 47, 68, I. 19, II. 7, VI. 95, Лаод. 7, 8, Вас. Вел. 47), бо це була пекуча справа свого часу. Див. § 21.

Коли хреститься язичник чи єретик, то Священик обов’язаний попильнувати, щоб з ним охрестилася і вся його родина, а не він сам.

18. ХРЕЩЕННЯ ДОРΟΣЛИХ.

Нікого з дорослих не вільно хрестити без попереднього належного підготовлення в Православній Вірі, а бодай навчити основ її. I Священик обов’язаний докладно розпитатися, чи часом такий не був уже охрещений, бо в противному разі провина

перехрещення ляже на сумління Священика.

Дорослого хрестимо тільки в Церкві, і як не бажаний виняток — в домі його. На всі питання Священика дорослий обов'язаний відповідати сам, — хіба він німий чи глухий, або мови не знає, тоді за нього відповідає кум. Кумів для дорослого стільки ж, як і для дитини: один, або двоє чи кілька. У день хрещення дорослий конче постить, а хрестити його ліпше до полудня, — щоб він вислухав Св. Літургію і запричастився.

З глибокої давнини встановлено два головних дні на охрещення дорослих: Страсна Субота й Св. П'ятдесятниця, — на ці дні нехай Священик і відкладає таке охрещення. Але коли хто хоче з певних причин приспішити своє охрещення, то благословляється Священикові воолити таке оправдане прохання.

Дорослим для Хрещення Церква вважає кожного по семи роках життя.

19. ПОСТРИЖИНИ.

З дуже давнього часу встановлений Церквою обряд пострижин, — це врочисте перше постриження дитини. Пострижини в Україні відбувалися різного часу: через рік або й більше по народженні. З Літопису знаємо, що пострижини над княжа-

тами відбувалися на 5-му чи й 7-му році. Звичайно обряд першого стриження волосся на голові виконував кум: вистригав трохи волосся з чотирьох сторін голови: спереду, ззаду, та з обох боків біля ушей (зліва й справа).

Церква з глибокої давнини перейняла обряд пострижин у свою опіку, але тепер цей обряд “постриження власов” приєднаний до Св. Таїнства Хрещення. В Молитві на це проситься: “Учини початок стригти волосся!”

20. РІЗНІ ВИПАДКИ ПРИ ХРЕЩЕННІ.

Живе життя виробило багато різних поплутаних випадків при виконанні Таїнства Св. Хрещення, і тут я коротко спинюся над ними.

1. У Православній Церкві довгими віками виробилась традиція, що дитинка від мішаного шлюбу хреститься по-православному.

2. Коли дитинка підкинена, і немає ясних доказів, що вона вже охрещена, то треба її охрестити. Прийнято хрестити і в тому випадкові, коли на дитині є хрестик, але сумнівно, чи дитинка таки справді охрещена. Часом при підкидькові є й записка, що дитина ніби охрещена, але не вказано, хто саме і де саме хрестив, то прийнято таку дитину таки хрестити.

3. “Коли оглашена дитина семи літ або повнолітній юнак буде на Св. Літургії, і через незнання запричаситься, то його треба просвітити Хрещенням, бо він покликаний від Господа” (Канон 1 Тимофія, Єпископа Олександрійського, 380-385 років).

4. “Коли біснுவатий ще не очистився від нечистого духа, такий не може прийняти Святого Хрещення. Але при відході з цього життя охрещується” (Канон 2, Тимофія).

5. Безумного не вільно хрестити. Про це 4 Канон Єп. Тимофія наказує: “Коли хто з оглашених, будши в недужі, позбавиться здорового розуму, і не може сам проказати Ісповідання Віри, а рідня його буде просити, щоб дати Святе Хрещення, доки живий, то нехай прийме Хрещення, якщо такий не спокушується від духа нечистого”.

6. “Коли оглашена жона вписала своє ім'я до Хрещення, а на день Хрещення трапиться їй звичайне жіноче (місячне), то Хрещення треба відкласти, поки жінка не очиститься” (Канон 6-ий Тимофія).

7. “Хто прийняв Хрещення в недужі, а потім видужав, нехай такий вивчить Віру й пізнає, що сподобився божественного Дару” (Канон 47-ий Лаодикійського Собору 364 року).

8. “Вагітну жінку можна просвітити Хрещенням, коли вона того хоче” (Неокесарійського Собору 315-го року Канон 26-ий).

9. Старі Требники, у тому й Могилянський 1646-го року, подають часом і рідкі випадки. Напр., коли народиться яке диво, і видно, що це не людина, то не хрестити. Коли народиться двійня чи трійня, то кожную дитину хрестити окремо. Так само чинимо, коли народиться двійня чи трійня зросла до себе, але мають окремі голови й окремі груди, тоді хрестити кожного з них окремо. І тільки в небезпеці смерті хрестити всіх разом.

10. “Нехай ніхто не відважиться хрестити затриману в матірній утробі дитинку”. Але коли вийде головка дитини, то в смертній біді “нехай буде охрещене в голові”. А потім вдруге таку дитину хрестити не вільно. “А коли дитинка витягне який інший член, і видно, що вона жива, а біда смертельна, то нехай охрещена буде в той член. І коли потім ця дитина вийде мертвою, то нехай буде похована разом з християнами на освяченому місці” (Могилянський Требник 1646 р.).

11. Коли мати померла, а дитинка вийде живою з утроби, то нехай буде охрещена. А коли вийде мертвою,

то не вільно хрестити її, і не вільно ховати її на освяченому цвинтарі (Могилянський Требник).

12. Множинної форми Св. Хрещення: “Охрещуються раби Божі...” можна вживати тільки в випадку небезпеки. Цебто, в такому випадку можна хрестити й кількох дітей відразу однією формулою Св. Хрещення.

13. У разі потреби православний Священик може охрестити дитинку й іншовірних батьків-християн. Такий Священик обов'язаний подбати, щоб батьки виховали таку дитину православною, бо це ж Сам Бог указав їй Віру.

14. Давніше в Україні був звичай, щоб новоохрещену дитинку несли на Великому Вході Літургії. Могилянський Требник 1646 р. описує це так: “Треба знати, що коли буде Літургія, то новоохрещену дитину не сьуть зо свічками напереді на Великому Вході. А коли новоохрещений доросла людина, то нехай сам іде перед Божественними Дарами на Великому Вході, держачи по свічці в обох руках. І причащається Св. Тайн Христа Бога нашого чи дитина, чи дорослий новоохрещений. А по Відпусті відходить до свого дому, держачи запалену свічку, і свої проводять його. І коли це дорослий, то його приво-

дять до церкви кожного дня, так само з запаленою свічкою, на Вечірні, на Утрені і на Літургії, аж до восьмого дня”.

15. Могілянський Требник часто радить уживати т. зв. умовної форми Хрещення: “Коли не охрещений, то охрещується раб Божий...” І Требник додає: “Цієї форми вживати з великою обережністю, і тільки там, де є сумнів, чи дитя охрещене, чи ні”, напр. у випадках підкидьків.

Але в теперішній час такого умовного Хрещення в нас звичайно не вживається, — в разі сумніву, пильно дослідивши випадок, дитину хрестимо звичайно.

16. При вінчанні Священик обов’язаний добре розпитатися, чи часом хто з молодих не був ще охрещений. У такому випадкові належить перше охрестити, а вже потім повінчати. Треба пам’ятати, що в СРСР є багато неохрещених, які роз’їздять по всьому світу.

ЧАСТИНА ДРУГА:
ПЕРЕХРЕЩУВАННЯ.

I.

ПЕРЕХРЕЩУВАННЯ ЄРЕТИКІВ
УДАВНИНУ.

1. ПОЗА ЦЕРКВОЮ НЕМА БЛАГОДАТНО-
ГО ХРЕЩЕННЯ.

Початкова Християнська Православна Церква до доби Вселенських Соборів міцно навчала, що Церква Єдина, і це вважається Догматом. Догмат про єдність Церкви входив до всіх місцевих початкових Символів Віри, і вважається головним непорушним Догматом, і проти нього ніколи не виступали.

І через Догмат єдності Церкви ясною була й наука, що поза Церквою нема Християнства, нема християнського удосконалення, нема Дарів Духа Святого, а тому нема і Таїнств.¹

Рано повстали в Церкві різні ереси, секти, розколи-схизми, самочинні зборища (parasynagoge) і т. ін. І на всіх них погляд давньої Церкви був один: вони порвали з Церквою, вони

1 Архієпископъ Иларіонъ: Христіанство нѣтъ безъ Церкви. Единство Церкви. Вид. 2, Бразилія, 1955 р.

живуть поза Церквою, а тому спас-тися не можуть, бо спасіння тільки в Церкві. І Християнства нема поза єдиною Церквою.

Через таку науку було ясно, що Таїнства, які чинили єретики поза Церквою, у своїй “церкві”, були чи-ни безблагодатні, які для Церкви не мали значення.

Рано в давній Церкві постало пи-тання, — як же приймати до Церкви тих, хто вже був охрещений єрети-ком. Чи таке Хрещення дійсне, цеб-то благодатне? Це було реальне жит-тєве питання, дуже часто на порядку денному, а тому вимагало ясного ви-рішення.²

І спочатку вирішення давали одне: конче мусить охреститися, хто пере-ходить у Правславіє з якої єреси. На єретиків і на схизматиків удавнину звичайно дивилися, як на неохреще-них. Святі Отці вважали Хрещення, одержане від єретиків, і взагалі від тих, хто покинув Церкву, простим погруженням у воду, простим купан-ням. Такі мусять перехрещуватись.

Про хрещення єретиків див. ще вище ст. 57-58.

² А. Серафимовъ: О принятіи неправославныхъ христіанъ въ Православную Цер-ковъ, Київ, 1864 рік.

2. ТАЇНСТВА БЛАГОДАТНІ ТІЛЬКИ В ЦЕРКВІ.

Уся давнина навчала, що Церква єдина, і ця наука стала непохитним Догматом. Таїнства благодатні тільки в Церкві, цебто коли їх виконавець і їх сприймач належать до Єдиної, Святої, Соборної й Апостольської Церкви, цебто до Церкви Православної. І в цьому основа Християнства, основа церковного життя, основа Православ'я.

Коли Таїнство вчинене не в Єдиній Церкві, вчинене особою, що до неї не належить, воно не Таїнство. У еретиків та схизматиків, що до Єдиної Церкви не належать, нема Духа Святого, нема його благодатних Дарів, тому й жодних благодатних Таїнств у них бути не може; тому й їхнє Хрещення не є Таїнство, а через це вступаючого до Православ'я еретика треба конче хрестити. Оце була основна давня наука про Таїнства, головна наука східніх Отців Церкви.

Але рано появилася й інша наука, наука, яка навчала, що Таїнства можуть бути благодатними і поза Церквою. Це була головна наука римська, якої Схід у більшості не приймав. Цю римську науку бачимо вже в III віці, але ідеологічно розвинулася вона в IV віці, головна в творах бл. Августина.

Бл. Августин (354-430) мав дуже великий вплив на догматичну науку, особливо західню. Трактат його: *De Baptismo* (про Хрещення) навчає, що благодатність Таїнств не залежить від особи чинителя їх; а коли так, то Таїнства дійсні й поза Церквою. Католицька наука про Таїнства пішла пізніше за бл. Августином, і стала навчати, що Таїнства залежать головно від вимовлення окресленої форми для кожного Таїнства. Ставши на католицький погляд, Требник чи збірник Чинів стає збірником ніби залять, — тільки прокажи певні формули, і Дух Святий зійде, і Таїнство буде благодатне.

Православна Церква на Сході з перших віків рішуче відкидає таку науку про Таїнства, тому не приймає й науки бл. Августина. Православна Церква обмежує благодатність Таїнств, — благодатні тільки ті, які вчинені в Єдиній Церкві, а не поза нею. “Дух Божий оживляє тільки Тіло Церкви, а поза цим Тілом Його нема, які б слова не вимовляти”.³

3. ЦЕРКОВНА ЕКОНОМІЯ.

Загальнознаний вислів Апостола Павла в його Посланні до Євреїв 7. 12: “З потреби буває переміна (ме-

³ Арх. Иларіонъ, ст. 99.

tathesis) й Закону” став основою т. зв. церковної економії.⁴ “Церковна економія” — це злагіднення якогось Канону чи Правила тільки для даного випадку, — не відміна його, а тільки одноразове чи тимчасове вживання іншого, коли того вимагає мир та користь Церкви.

У давнину панувала думка, що кожен Єпископ може керувати своєю Церквою-епархією по своїй волі, а відчит за свої поступовання він складе Самому Господеві. Так навчав, наприклад, Св. Кипріян.⁵ На основі цього Єпископи часто злагіднювали ті Канони, які були тяжкими для виконання. А ще пізніше право цього злагіднення в окремих випадках перейшло тільки Первоієрархові Церкви або Соборові.

Але сама догматична наука позосталася незмінна, цебто: при одній незмічній догматичній науці часом бувала різна практика. З церковної економії не можна судити про Догмат, — він остається незмінним, але виконання його не все було однако-вим.

Дуже рано Церква стала застосовувати церковну економію до справи

4 Або: ікономії, злежно від вимови грецької ети.

5 Арх. Иларіонъ, ст. 105.

повернення еретиків чи схизматиків (розкольників) до Православної Віри, і власне в цій справі ця економія була часта, а тому наука й практика давньої Церкви в справі перехрещення еретиків нерідко бувала різна, принаймні назовні.

Ось через це давня практика — не приймати до Церкви еретиків без перехрещення — з часом стала зміцнитися під впливом церковної економії, цебто під впливом потреб миру й користі Церкви. Звичайно, при цьому загальна догматична наука ніколи не мінялася: поза Церквою нема благодатних Дарів, нема Таїнств.

Картагенський Собор 318-го року вже прийняв Канон з вимог церковної економії, а саме: “З еретиками треба поводитися лагідно, щоб тим навернути їх на покаяння”. Цебто, ради церковного миру й ради користі Церкви еретиків чи розкольників часом приймали до Православ'я не перехрещуючи, але це ніколи не означало, що Церква вважала хрещення еретиків за благодатне. Приймали їх так тому, що обряд Таїнства поза Церквою вважали тільки зовнішньою формою, яка вже в самій Церкві наповниться благодатним змістом.⁶

⁶ Арх. Иларіонъ: Христіанства нѣтъ безъ Церкви, 1954 р. ст. 106.

Ось приклад на це. У давнину еретиків аріян і несторіян, приймаючи їх до Церкви, перше не перехрещували, а пізніше стали перехрещувати. А то бувало й так, що аріян приймали тільки через Миропомазання, а несторіян — через одне Покаяння. Звичайно, тут була застосована церковна економія, — мир і користь для Церкви.

Таким чином у давній Церкві часом не був однаковий погляд на прийняття до Православія еретиків та розкольників, а це викликалося власне приміненням до цього церковної економії. Власне кажучи, в основному ця справа позосталася так само й назавжди. Але не треба думати, що в тих випадках, коли Церква приймає до Православія іншовірних без перехрещення, то тим самим вона визнає їхнє Хрещення благодатним, — ні, Церква тільки примінює тут до іншовірних церковну економію, а її стародавня наука, що поза Єдиною Церквою, цебто Церквою Православною, нема благодатних Таїнств, позостається незмінною.

І сам термін “перехрещення” невідповідний: “Вірую в єдине Хрещення”, — Хрещення не повторюється, а просто перше, еретичне хрещення вважається за неіснуюче. Тому еретик не перехрещується, а охрещується

ся. Так само не повторюється й Таїнство Священства, і еретик чи розкольник (схизматик) не “пересвячується”, а висвячується, бо його перше свячення не вважається за свячення.

4. У ШІ ВІЦІ ЄРЕТИКІВ ПЕРЕХРЕЩУВАЛИ.

Як уже вище зазначено, у початковій Православній Церкві міцно трималися Догмату, що Церква Єдина, Православна, а хто з неї виходить через ересь чи розкол, той уже не має благодатних Дарів Святого Духа, і хрещення таких не є Хрещення, а звичайне купання. Так постановляли перші місцеві Собори, так навчали й перші Святі Отці.

Року 220-го відбувся Собор африканських і нумідійських Єпископів, і він постановив Хрещення еретиків не визнавати благодатним, а тому конче хрестити, коли їх приймаємо до Церкви. Про це Св. Киприян († 258), Єпископ Карфагенський, пише: “І з того часу аж досі багато тисяч еретиків по наших областях навернулися до Церкви, і не тільки не грéбували і не хиталися одержувати Благодать Животворящої Купелі й спасенного Хрещення, але розумно й охоче домагалися цього”.⁷

⁷ Див. його 73.60 лист до Юваяна, розділ 3.

Так само й інші Св. Отці III віку рішуче держалися думки, що еретиків, приймаючи їх до Церкви, треба хрестити.⁸

Св. Кипріян ясно навчав, що еретики й схизматики (розкольники, цебто ті, що покинули свою Церкву) не належать до Церкви, вони відпали від Тіла Єдиної Церкви, і тим позбавились Дарів Святого Духа.

У середині III віку, Фирмиліян († 269 р.), Єпископ Каппадокійської, писав про прийняття еретиків до Св. Кипріяна: “Ми вже давно, зібравшись на Соборі в Іконії, що в Фригії, постановили твердо держатися такої думки про еретиків (приймати їх тільки через Хрещення), боронити цю думку, коли буде сумнів про цю справу... Ми на Соборі в Іконії постановили: зовсім відкидати всяке хрещення, яке вчинене поза Церквою”.⁹ Це дуже важливе свідoctво, яке ясно показує, що початкова Православна Церква міцно визнавала Догмат: спасіння тільки в Церкві, а хто від неї відійшов, той тратить його, той не спасається без Церкви.

⁸ Архієп. Иларіонъ, ст. 100.

⁹ Лист Фирмиліяна, див. Теоретія Кипріяна, ч. I ст. 384-385. Лист Фирм. зберігся в латинським перекладі серед листів Кипріяна.

5. РИМСЬКА ЦЕРКВА ВІД ДАВНИНИ НЕ ПЕРЕХРЕЩУВАЛА.

Уже в III столітті Римська Церква інакше навчала про Таїнства, а тому інакше навчала і про прийняття еретиків. Вона вчила, що еретиків треба приймати без перехрещення. Цебто ніби визнавала хрещення еретиків за благодатне.

Але вся Східня Церква була проти цього, і, як ми бачили вище, еретиків та схизматиків перехрещувала, коли ті вступали до неї.

Як видно з початкової науки й практики, Римська Церква робила це з вимог церковної економії, цебто ради миру та ради користи Церкви.

Але рано Римська Церква почала вияснювати своє відступство від науки Вселенської Церкви догматичними причинами. Так, Папа Римський Стефан I (253-257) чи не перший не тільки настоював, що еретиків не треба перехрещувати, але подавав і вияснення цього. Стефан I уважав усе таки, що еретики й схизматики не мають Духа Святого, а тому, приймаючи їх до Церкви, треба класти на них руки, і тим прикликати Духа Святого.

З Римською практикою і з наукою Папи Стефана I православний Схід не погоджувався ніколи. Особливо •

сильно й глибоко виступав проти Папи Стефана Св. Кипріяна († 258 р.), Єпископ Карфагенський. Думки Св. Кипріяна позостаються в Православній Церкві символічними ще й сьогодні, і православні їх держаться.

Св. Кипріян спочатку так передає науку Папи Стефана I: “Коли хто від якої будь ереси навернется до вас, то при цьому не вводьте нічого нового, крім переданого, щобте над таким нехай чиниться тільки возложення рук на знак покаяння”.¹⁰ Тут Папа Стефан покликається тільки на римську традицію, а не на традицію вселенську.

А під “возложенням рук” наука розуміє Миропомазання, щобте прикликання Дарів Духа Святого.

Св. Кипріян рішуче виступає проти цієї науки Папи Стефана I, ніби треба визнавати Хрещення еретиків. Св. Кипріян пише: “Ті, хто не має Святого Духа, зовсім не можуть і хрестити. Хрестити й давати відпущення гріхів може тільки той, хто сам має Святого Духа. Покровителі еретиків і розкольників нехай скажуть нам: чи ці мають Св. Духа чи не мають? Якщо мають, то для чого там, де їх приймають, кладеться

¹⁰ Лист 74.61 до Помпея, розд. I. Арх. Иларіонъ, ст. 101.

рука для низведення на них Святого Духа, який звичайно був би одержаний там, де Він і міг бути дарований (у Хрещенні), коли б Він був там? А коли охрещені поза Церквою еретики й розкольники не мають Святого Духа, то ясно, що і відпущення гріхів (Хрещення) не може бути дане через тих, про яких відомо, що вони не мають Святого Духа”.¹¹

Справа невизнання еретицького Хрещення стала принциповою й дуже важливою. Папа Стефан навчав, що Хрещення дійсне й тоді, коли воно вчинене особами, до Церкви неналежним, і пояснював це величчю Імени Христового, а саме: “Ім’я Христове багато допомагає Вірі й святості Хрещення, так що охрещений в Христа зараз одержує і Благодать Христову”.

Цю науку Папи Стефана рішуче відкидає Св. Кипріяні. А разом з тим він глибоко навчає і про саму істоту Таїнства Хрещення: “Коли дійсність Хрещення приписують Імені Христовому, так що кожного охрещеного в Ім’я Ісуса Христа де б то не було (поза Церквою), уже через саме це вважають оновленим і освяченим, то чому ж там в Ім’я того ж Христа

¹¹ Творенія Кипріяна, ч. I ст. 368-369, Київ, 1860 р.

не чиниться над охрещуваним і возложення рук для прийняття Святого Духа? Чому ж однакова велич одного й того Імени не виявляє тієї ж сили і в покладенні рук, яку приписують йому в освяченні Хрещення? Коли хто, відродившись поза Церквою, міг стати Храмом Божим, то чому ж йому не можна б стати і Храмом Духа Святого? Бож хто, скинувши з себе гріхи в Хрещенні, освятився і духово переобразився (перемінився) на нову людину, через те став уже спосібним і прийняти Духа Святого. Бо Апостол каже: “Усі, хто в Христа охрестився, у Христа зодягнувся” (Гал. 3. 27).

“Отож, --- продовжує Св. Киприян, --- хто, охрестившись в еретиків, таки може зодягнутися в Христа, той тим більше може одержати й Духа Святого, посланного Христом. Інакше, коли б охрещений поза Церквою міг зодягнутися в Христа, а одержати Святого Духа не міг, то Посланий був би більший від Посилаючого. А втім, хіба можна зодягнутися в Христа без Духа, або Духові відділитися від Христа? А до того, Друге Народження, яким ми родилися в Христі через Купіль Відродження, є родження духовне; і тому чи не видіму нісенітницю кажуть, коли говорять, ніби можна родитися духовно

в еретиків, у яких і самі не признають присутности Духа? Бож очистити гріхи й освятити людину сама вода без Духа Святого, звичайно, не може.

Отож, їм застається одне з двох: або погодитися, що там, де, на їх думку, є Хрещення, то є й Дух Святий, або ж де нема Духа Святого, там не визнавати й Хрещення, бо Хрещення не може бути без Святого Духа”.¹²

Таким чином Св. Киприян і всі, хто стояв за ним, рішуче твердили, що поза Церквою нема благодатного Хрещення, і не може бути його, і взагалі поза Церквою не може бути благодатних Дарів Святого Духа. “Якщо еретики віддані Церкві й знаходяться в Церкві, — твердить він, то, звичайно, вони можуть користуватися і Хрещенням Її, і іншими спасенними Дарами. А коли вони не в Церкві, і виступають навіть проти Неї, то яким чином вони можуть хрестити Хрещенням Церкви?”¹³

Ця глибока наука Св. Кипріяна позостається в Православній Церкві панівною й до сьогоднішнього дня.

¹² Лист 74.61 до Помпея, розділ 5.

¹³ Лист 73.60 до Ювааяна, розділ 11.

6. ПРИЙНЯТТЯ ХРЕЩЕННЯ ЄРЕТИКІВ І НА СХОДІ З ІV ВІКУ.

З ІV віку і на Сході почалося помітне хитання в справі прийняття до Православія єретиків, — і тут часом приймають їх без перехрещування. Але тут бачимо велику відміну від науки Римської Церкви: на Сході єретицьке хрещення принципово не визнається благодатним, і коли єретики не перехрещують, то явно зазначають, що це робиться тільки з вимог миру в Церкві, цебто з вимог церковної економії.

Так власне навчав Св. Василій великий (329-378) у своїй науці, що в Православній Церкві прийнята, як Канон 1. Цей Канон дуже цікавий, як показник православної науки на справу єретицького Хрещення.

Св. Василій Великий поділяв догматичні думки Св. Кипріяна, і тому навчав: “Охрещених єретиками чи розкольниками, як охрещених мирянами, коли вони приходять до Церкви, треба очищати правдивим церковним Хрещенням” (Правиле 1). Це догматична сторона науки Св. Василя Великого, а про життєву практику він далі додає: “А що дехто в Азії, ради користи багатьох, рішуче постановили приймати Хрещення єретиків та розкольників, то нехай його

приймають". Ця друга частина — це вже з вимог церковної економії, щоб через суворість Канона не принести Церкві якої шкоди.

І взагалі Св. Василій Великий сильно настоював на застосованні церковної економії. "Треба відкидати Хрещення еретиків і схизматиків, — навчає він догматично, — а хто з них приходить до Церкви, то охрестити його. Але коли бще було перепорою для загальної доброї будови, то треба держатися (місцевого) звичаю, і йти за Отцями, які добре встановили, що було потрібне". Проте додає до цього, що таких, — кого не перехрещуємо — треба конче миропомазувати.

Але Св. Отці часто таки не признавали Хрещення в еретиків цілком. Так, Св. Амфілохій, Єпископ Іконійський († по 392 р.), часто виступав проти еретиків, і писав про безблагодатність еретицького Хрещення. Так, у толкуванні на Псалтир він пише: "Хрещення від еретиків не є Хрещення, а більше осквернення. Хоч еретики і тричі погружають, але ті не охрещені, але ще більше осквернені".

А на другому місці Св. Амфілохій пише: "Хрещення від еретиків не Хрещення, а більше осквернення, і

тому Дух Святий не сходить на таких".¹⁴

Такі погляди часті в Св. Отців давнини.

6. КАНОН VI ВСЕЛЕНСЬКОГО СОБОРУ.

Як бачимо, Схід від початку встановив еретиків конче перехрещувати, приймаючи їх до Православної Церкви. Так позоставалися й далі, але з IV віку вже виразно приміняють до цього вимоги церковної економії.

Так само і VI Вселенський Собор 692-го року 95 Канонам висловився про Хрещення еретиків, підводячи підсумок усьому попередньому: "Аріяни, македоняни, новатіяни, і тих, що звуть себе чистими й кращими, чотиридесятників чи тетрадитів, й аполлінаристів, коли вони дають рукописання і проклинають усяку ересь, яка не думає так, як думає Свята Божа Соборна й Апостольська Церква, приймаємо, печатаючи, щобто помазуючи Святим Миром. А несторіяни повинні чинити рукописання, і свою ересь передавати анатемі..., а потім нехай приймають Святе Причастя".

У цьому Каноні VI Вселенського Собору сильно відбивається церковна економія: еретиків несторіян при-

¹⁴ Старообрядський Збірник XVIII століття, лист 39-39б. Архів М. Іларіона, ч. 28.

ймається до Церкви легче, як інших.

Але в загальному цей Канон неясний: кого як приймати. З бігом часу ця неясність ще побільшилася, бо різних еретиків стало ще більше, а ясного означення, кого як приймати до Церкви, не було. Пізніше це викликало замішання по всіх Церквах.

Оця неясна стародавня наука позосталася в насліддя всім дальшим вікам і для віку нашого.

II.

ПЕРЕХРЕЩУВАННЯ КАТОЛИКІВ У ВІЗАНТІЇ.

1. ПЕРЕХРЕЩУВАННЯ ЛАТИНЯН ПО ВІД- ДІЛІ РИМСЬКОЇ ЦЕРКВИ.

Греки одержали від давнини неясне насліддя про перехрещування єретиків, і з нього пізніше стали робити висновки і про перехрещення католиків. Фотій Собор 867-го року, який прокляв Папу Николая I і підкреслив багато відступств латинян від Православної Церкви, сильно кинув греків на католиків. І з цього часу де-не-де стали траплятися випадки перехрещування латинян, коли вони вступали до Грецької Церкви. Але це були випадки рідкі.

Проте історична Грамота папських посланців до Костянтинополя, з Гумбертом на чолі, від 16 червня 1054-го року, що стала актом останнього поділу Церков, скаржилась: “Греки, подібно аріянам, перехрещують охрещених у ім’я Св. Тройці, особливо латинян”.¹

Це була непотрібна й необгрунтована скарга, бо поділ думок Сходу й Заходу в справі перехрещення єрети-

¹ Іларіон: Поділ Єдиної Христової Церкви, 1953 р., ст. 199.

ків почався вже в III столітті, див. вище розділ 5.

По відпаді Римської Церкви від Православної 1054-го року справа прийняття латинян до Східньої Церкви, звичайно, сильно загострилася, і це звичайна річ у тому напруженні, яке тоді постало.

Латеранський IV Собор 1215-го року записав у своїх актах, що по відділенні Риму від Східньої Церкви греки почали перехрещувати латинян. Але не було це загальним правилом, бо Собори про це не винесли правно-церковних постанов.

Але перехрещування були. Напр., на початку XII віку сербський князь змушений був охрестити свого сина (Стефана Неманю) по-католицьки, але незабаром один грек перехрестив його по-православному.²

Наприкінці XII-го віку славний грецький каноніст Федір Вальсамон, Патріярх Олександрійський, радить не допускати латинян до Таїнств, поки вони не відречуться латинських Догматів і латинських звичаїв, і поки не будуть канонічно прийняті до Церкви. Це він пояснює тим, що латиняни самі відпали від Православ-

2 Е. Голубинській: Краткій очеркъ исторіи Православныхъ Церквей, М. 1871 р. ст. 551.

ної Церкви, і Папу не поминають разом з Патріярхами.³ Цей же Вальсамон свідчить, що православні вимагають від латинян відречення від католицтва, коли вони женяться з православними.⁴

Проте, як бачимо, Ф. Вальсамон не настоює на перехрещенні латинян, і його заява неясна.

2. КАТОЛИКІВ ПРИЙМАТИ БЕЗ ПЕРЕХРЕЩЕННЯ.

Але в XV віці, особливо по Флорентійським Соборі 1439-го року, в Візантії спинилося перехрещування католиків, коли вони вступали в Православну Церкву. Хоч як були греки подратовані нещасливою й сумною Флорентійською унією, але треба було знаходити способи мирного співжиття, бо Візантія падала.

Славний оборонець Православія на Флорентійським Соборі 1439-го року, Митрополит Ефеський Марко († 1450 року) багато виступав проти католицтва. У своєму творі: “Окружне Послання до всіх на землі” Митрополит Марко навчає, що католиків треба приймати до Православія без перехрещення, а тільки миропомазую-

3 Архиеп. Иларіонъ, ст. 124.

4 Там само, ст. 124.

чи.5 Марко зарахований до хору Святих; пам'ять його святкується 19 січня. Думка Св. Марка була дуже авторитетною, і мала великий вплив.

Перерішити справу прийняття католиків до Православної Віри випало на долю Патріярхові Костянтинопольському Симеонові I, що двічі займав патріярший престол (1472-1475 і 1482-1486). Симеон I уславився своїм милосердям і нищелюбством.⁶ Справа прийняття латинян стала справою пекучою.

І Патріярх Симеон скликав Собора в Костянтинополі на 1484-ий рік. Собор зібрався дуже поважний, чому дехто зве його навіть Вселенським, та й сам він називав себе таким.

Як подає Митрополит Макарій, на цьому Соборі 1484-го року були присутні всі чотири східні Патріярхи,⁷ тому ясно, чому цей Собор називав себе Вселенським.⁸

Собор цей найперше засудив і відкинув Флорентійську унію 1439-го

5 Митр. Макарій, т. XII ст. 786.

6 А. П. Лебедевъ: Історія Греко-восточної Церкви подъ властію турокъ, Спб., 1903 р., вид. 2, ст. 255.

7 Історія Русской Церкви, т. XII ст. 786, Спб. 1883 р.

8 Року його А. Лебедев не подає, інші джерела дають 1484 рік.

року, а потім установив Чин прийняття католиків до Православ'я. Чин простий: треба зріктися від католицьких Догматів та звичаїв, а сам Чин приєднання робиться через Миропомазання.

Між іншим, Собор цей постановив і таке питання католикові при переході на Православ'я: "Чи зрікаєшся і чи вважаєш за ніщо Флорентійський Собор і його постанови, противні Православній Церкві?"⁹

От з цього часу, з 1484-го року грецька Церква приймала католиків тільки через Миропомазання. Це був обов'язковий Канон і для України, бо її Церква була тоді в юрисдикції Костянтинопольського Патріярха.

3. ГРЕКИ ВЕРТАЮТЬСЯ ЗНОВУ ДО ПЕРЕХРЕЩЕННЯ.

Патріярх Єремія, затверджуючи року 1718-го в Росії прийняття протестантів і католиків без перехресчування, додав, що це заводиться на віки віків. Але не минуло їй 40 літ, як ця постанова, заведена для Росії, була відмінена в самих греків, — року 1756-го.

Питання прийняття до Православ'я еретиків, у тому числі й католи-

⁹ А. Лебедєв, ст. 268. Собор описаний тут суб'єктивно на ст. 267-270.

ків, а пізніше протестантів, завжди було дражливим і реальним по всіх Православних Церквах, і з бігом віків вирішувалося не завжди однако-во. І часто при прийнятті іншовірних до Православ'я застосовували т. зв. церковну економію, цебто тимчасове вирішення справи на користь прохачів.

Боротьба проти поблажливого ставлення до прийняття в Православ'є католиків, вірмен, протестантів і ін. ніколи не вгавала серед греків Костянтинопольського Патріярхату, і з великою силою вона відновилася в середині XVIII в. У Турції завжди було багато різних католиків, які часом набували собі помітного значення на шкоду православним. Т. зв. "хрестоносні походи", що обернулися в явний грабіж та грубе насильство над православною Візантією, і довели її до падіння 1453-го року, "хрестоносні" походи викопали глибоку прірву поміж католиками та православними, прірву, яка не засипана й досі. І склалася серед греків страшна народня поговорка: "Краще бачити турецьку чалму в Костянтинополі, ані ж папську тіяру", — поговорка ця відома кожному грекові й сьогодні.

Року 1751-го в грецькому містечку Катирлі, Никомідійської області в

Малій Азії, став проповідувати проти католиків Ієродиякон Авксентій. Це був запеклий ненависник папистів, а крім того — дуже релігійна та чеснотна людина, а до того й аскет. О. Авксентій став ревню виступати проти сучасного грішного світу, а в тому й проти легкого прийняття до Православія без перехрещення католиків, вірмен та протестантів. Авксентій навчав, що католики — єретики, а тому їхнє Хрещення безблагодатне.

Народ сильно полюбив красномовного монаха Авксентія, і великими товпами ходив за ним, і слухав його гарячі проповіді, які доходили до серця людей.

Патріярхом Костянтинопольським був годі Кирил V (1748-1751), який поділяв думки Ієродиякона Авксентія, а тому не виступав проти нього. А між тим число прихильників Авксентія все зростало, — його стали звати святим, преподобним і пророком. І дійсно, о. Авксентій багатьом людям пророкував їхні гріхи, і закликав до покаяння.

Року 1751-го Патріярх Кирил V уступив, а на його місце прийшов (у четвертий раз) Паїсій II. Новий Патріярх пішов рішуче проти Авксентія, послав до нього довірену людину на вговорення. Але Авксентій не слухався, а вкінці став звати Патріярха й

його Синод папістами, і повів народ проти них. Справа стала загрозливою, бо обернулася в відкритий бунт, — народ вимагав приймати католиків до Православія тільки через перехрещення.

Тоді в справу вмішалася турецька влада, — Авксентій хитрістю був заманений в човна, а там турки його задушили, а тіло вкинули в море.¹⁰

Але справа на цьому не скінчилася, — товпа схопила “папіста” Паісія II, і мало не вбила його. І всі вимагали зміни Патріярха, усі вимагали перехрещення католиків, вірмен та протестантів.

Кирил V знову став Патріярхом (1752-1757), і заспокоїв народ. Проте справа перехрещення католиків не сходила з порядку дня. І Патріярх Кирил прийнявся за неї, — щоб відновити стародавню думку, що Хрещення еретиків та схизматиків безблагодатне, а тому конче потрібне перехрещення, коли католик вступає до Православної Віри. Цю справу стали досліджувати.

Проти відновлення перехрещення стали виступати деякі грецькі Ієрархи, і справа затяглася. Але вкінці,

¹⁰ Інші джерела подають, що турки повісили о. Авксентія і двох його головних помічників. А. Лебедев, ст. 325.

року 1756-го Священний Синод і Патріярх Кирил V прийняли постанову таки про перехрещення католиків, вірмен, протестантів і ін. еретиків та схизматиків.

І Патріярх Кирил V видав Послання, а в ньому наказав, що коли хто приходить до Православія з західніх ісповідань, то приймати його як неохрещеного, а коли це особа духовна, то як невисвяченого. Цебто, знову заводилося перехрещення й пересвячення католиків і ін., коли вони вступають у Православіє.

Проте було чимало й противників, перехрещення, які пробували й протестувати. Та нічого не допомогло.

Наступник Кирила V, Патріярх Калиник IV був на престолі не цілий 1757-ий рік. Про нього пішла сильна поголоска, ніби він “папіст”, і тому відмінить акт 1756-го року про перехрещення. Через це Калиник IV того ж 1757-го року був сильно потурбований натовпом під час першої своєї інтронізаційної Богослужби, і змушений був покинути Патріяршество.¹¹

Звичайно, постанова 1756-го року про перехрещення не задовольнила всіх, тому в самій Костянтинопольській Патріярхії часом таки вживають, уразі потреби, розсудливої церковної економії.

А Церкви Російська й Українська зовсім не прийняли константинопольського акту 1756-го року про перехрещення, — вони визнають акт 1718-го року про неперехрещення католиків та протестантів.

У самих же греків акт 1756-го року правосильний і тепер.

11 Про відновлення перехрещення докладно розповідає А. П. Лебедевъ: *Исторія Греко-восточной Церкви подъ властью турокъ*, Спб. 1903р., вид. 2, ст. 323-328, але оповідання А. Лебедева суб'єктивне, неправильне до дій Кирила V. Пор. *Арх. Иларионъ*, ст. 137-138.

III.

ПЕРЕХРЕЩУВАННЯ В РОСІЇ.

1. ПЕРЕХРЕЩУВАННЯ В XV-XVI ВІКАХ.

До року 1448-го на Сході була одна Православна Митрополія, і Митрополит її звався: “Митрополит Київський і всієї Руси”. Уся Митрополія була в юрисдикції Костянтинопольського Патріярха, а тому в справі прийняття до Православія католиків звичайно обов’язували тут візантійські норми.

На Сході, особливо в Московії, дуже не любили католиків, бо знали їх головно з Польщі, і тому завжди ставилися до них з неприхованим презирством. І з дуже давнього часу перехрещували тих, хто вступав до Православної Церкви.

Подам тепер трохи прикладів такого перехрещення. Їх можна було б значно збільшити, але й тут подані добре висвітлюють справу.

Троїцький Літопис подає під 1333-м роком, що великий князь московський Іван Данилович оженив свого сина Семена, — “і тієї зими приведена була князю Семену Івановичу княжна із Литви, іменем литовським Августа, і охрестили її, і була назва-

на в Св. Хрещенні Настасія”.¹ Отже, княжну охрестили вдруге, цебто перехрестили її.

Гнізненський Архиепископ Іоанн Ласський на Латеранському Соборі 1514-го року сильно скаржився на русів: “Вони говорять, що всі підлеглі Римській Церкві — неправдиві християни і не спасуться... Усі латинські церковні Таїнства вони зневажають і хулять, висміюють і гудять”.² І власне кажучи такий погляд на католиків довго панував у старій Московії.

Наприкінці свого життя московський цар Іван Грозний († 1584 р.) сватав був Марію Гастингс, племінницю англійської королеви Єлисавети (1558-1603). 113 грудня 1583-го року цар рішуче заявив послові Боусу, що “котрій бути за ним княжні, то перше треба їй хреститися в нашу Віру Християнську”, цебто перехреститися, бо англіканське Хрещення вважалося в Московії безблагодатним.³

Року 1590-го в місяці серпні англій-

1 Троицкая Летопись, Москва, 1950 р., ст. 361. Див. те саме Воскресенская Летопись, вид. 1885 р., т. 204. Никоновская Летопись, вид. 1885 р., ст. 206.

2 *Historica Russiae monumenta*, t. I N 123, p. 124-125

3 Сборник Русск. Истор. Общества, кн. 38 ст. 105, Спб. 1883 р.

ська королева Єлисавета писала цареві Федорові Івановичу, і дорікала йому й за те, що в Москві деяких англійських купців “примусили знову хреститися, хоч вони вже прийняли в Християнство через Хрещення”.⁴

Подам іще про перехрещення оповідання двох послів у Московії, — вони ясно освітлюють справу.

Цікаву відомість про перехрещення католиків у Московії маємо з 70-х років XVI віку, — тоді приїздив у Москву Даниїл, принц із Бухова, приїздив як надзвичайний посол від австрійського імператора. Цей принц Даниїл написав працю: “Початок і зріст Московії”, а в ній читаємо таке: “Тих із наших земляків, які переходять на Православну Віру, московіти перехрещують, як ніби охрещених неналежно. Причину цього вони подають таку, — що Хрещення є погруження, а не обливання. А через те, що перехрещенцям великий князь дарує трохи грошей і одержує, то часто легковажні люди за маленький прибуток дозволяють повторювати собі Хрещення, і тим приносять Католицькій Вірі образу”.⁵

4 Ю. Толстой: Первые 40 лѣтъ сношеній между Россіей и Англіей, Спб. 1875 р. ст. 383.

5 “Чтенія в ОИДМУ” 1876 р. кн. 37-38.

Австрійський дипломат Николай Варкоч три рази приїздив у Москву: 1589 р., 1593 і 1594 років, за царя Федора Івановича. Описуючи свою подорож 1593-го року, Н. Варкоч подає: “Коли хрещеним християнам доводиться переходити в Православну Віру, то такі мусять знову хреститися. Москвитяни сумніваються, чи католицьке Хрещення правдиве, тому той бідний грішник, що дає перехрестити себе, повинен відректися від прийнятого Хрещення, і знову охреститися”.⁶

2. СМУТНА ДОБА В РОСІЇ.

На початку XVII століття поляки розпочали велику боротьбу проти Росії, щоб її захопити. Для цього послали двох самозванців, і один з них, Димитрій, навіть був засів на царський престол. Трохи пізніше, 21 вересня 1610-го року поляки окупували Москву.

Ось за тієї “Смутної Доби”, — як зветься вона в історії, — часто підіймалося питання про перехрещення поляків-католиків, і приносило Церкві багато клопоту.

Патріярх всеросійський Гермоген (1606-1612) сильно постраждав, а вкінці й життя своє поклав за спра-

⁶ Читенія в МОИД” за 1874 р. кн. 4 ст. 33-34.

ву перехрещення католиків. Ще як Казанський Митрополит, Гермоген був на чолі тих, хто вимагав перехрещення католички Марії Мнішек. Але його не послухали. Як знаємо, московське Духовенство не признало самозванця, але Рязанський Архiepіскоп грек Ігнатій року 1605-го врочисто стрів Лжедимитрія I, за що 24 червня того ж року став Патріархом. І це Ігнатій таки прийняв Марію Мнішек у Православіє без перехрещення, а Митрополит Гермоген за протести проти цього був висланий з Москви в свою Казань. Але через рік Лжедимитрія забито, й Ігнатій був засуджений на позбавлення патріяршого сану, а Гермоген став Патріархом.

Пізніше Патріярх Гермоген суворо вимагав від польського королевича Володислава таки перехрещення, і взагалі не ховав свого презирства до поляків, що окупували Росію й прилюдно брутально знущалися над Православієм. Патріярх Гермоген не мовчав, і за це поляки посадили його у монастирську в'язницю Чудового монастиря, і там заморили голодом. Помер за Догмат Хрещення 17-го лютого 1612 року.

Патріярх московський Ігнатій, родом грек, справді переступив стародавні московські передання про

перехрещення католиків, і року 1605-го прийняв Марію Мнішек у Православну Віру грецьким чином, — без перехрещення, а тільки через Миропомазання, і повінчав її з Лжедимитрієм I. Наступного 1606-го року 17-го травня Лжедимитрій був забитий. І зараз же зібрався Собор, і позбавив Патріярха Ігнатія не тільки патріяршого сану, але й духовного взагалі, і простим ченцем посадили його в Чудів Манастир. Судили Патріярха головно за те, що прийняв Марію Мнішек у Православну Віру без перехрещення.

Про цей поступок Патріярха Ігнатія писав року 1620-го Патріярх московський Філарет: “Патріярх Ігнатій, догоджуючи еретикам латинської віри, увів до Успенського Собору еретичної поганської віри Маринку, не охрестив її Св. Хрещенням християнського закону, а тільки одним Св. Миром помазав, і потім повінчав її з розстригою Димитрієм. За таку провину священноначальники Великої Святої Російської Церкви Ігнатія, як зневажника Правил Св. Апостолів і Св. Отців, від Престолу і від Святительства за Святими Канонами викинули року 1606-го”.⁷ І другий Патрі-

7. “Потребникъ мірской”, вид. 1639 р. ст. 339.

ярх життя своє зложив за Догмат Хрещення.

Незабаром по цьому питанню перехрещення в Росії стало важливим питанням державним, — поляки-католики окупували Росію, і московський престол вимагали польському королевицу Володиславу. Року 1610-го 17-го серпня до короля Сигизмунда в Польщу бояри й Духовенство вислали посольство й дали йому наказа на першому місці домагатися: “А государь бы Королевич пожаловал, — крестился въ Православную Христьянскую Вѣру Греческаго Закону... И ему подобаесть креститися истиннымъ Святымъ Крещеніемъ”.⁸

Послали грамоту про це також і самому королевичу Володиславу, і ревню прохали його: “Со всякою тихостью, і кротостію і смиреніемъ приими Святое Крещеніе”.⁹

Але зо всього цього нічого не вишло, — поляки були незабаром побиті й вигнані з Москви й усієї Росії.

3. СОБОР 1620 Р. ПОСТАНОВЛЯЄ ПЕРЕХРЕЩУВАТИ КАТОЛИКІВ.

Патріярх московський Филарет (1619-1633) сильно наглядав, щоб

⁸ Собрание государственныхъ грамотъ и договоровъ, ч. 2, № 201, Москва, 1819.

⁹ Там само, ч. 207 ст. 649-350.

конче додержувалися в Церкві старі звичаї, старе Передання, і щоб не заводилася чужа новина, яку легко підсовували протестанти.

Так, напр., у Московських Службениках 1602 і 1612 року в Чині Св. Хрещення наказувалося хвору дитину ставити в хрестильницю тільки по шию, і “возливати на главу воду трижди” (поливати на голову воду тричі). Цебто, усе таки, хоч як виняток при недузї, а все таки допускалось обливання. У Службенику Филаретовому та в Йоасафовских це особливе вже відмінене.¹⁰

Року 1620-го в Москві трапилась голосна справа, — з наказу Митрополита Сарського Йони прийнято в Православну Віру двох католиків поляків, прийнято грецьким чином, — без перехрещення, а тільки через Миропомазання, а потім їх запричащено.

Проти цього запротестував Патріярх Філарет, а Митрополит Йона подав йому Правила, які наказували не перехрещувати католиків. Та все таки Митрополит Йона пішов під церковний суд.

Патріярх Филарет став досліджувати справу перехрещення, і при-

¹⁰ Еп. Филаретъ: Исторія русской Церкви, IV. 161.

йшов до висновку, що “усі еретики різних еретичних вір не мають права Св. Хрещення, що чиниться водою і Духом Святим. Тому всіх, хто приходить до Православія з різних еретичних вір, треба конче хрестити Св. Хрещенням”.¹¹

Патріярх додає, що “від часу завжди пам’ятного Св. великого князя Володимира, що просвітив усю велику Русію Св. Хрещенням, прийнявши Віру від греків, і навіть дотепер, по 1620-ий рік, ніхто в нас не відважувався вчинити таку спокусу (прийняти католика без перехрещення). Так само з того часу, як і московське царство заснувалося, від того часу і по цей час ніколи того не було в московськім царстві, щоб еретиків католиків і інших різних вір еретиків не хрестили (вдруге)”.¹²

Усе, що Патріярх Філарет довідався, він уніс на Собор московський 16-го грудня 1620-го року, і Собор затвердив його внесення: при прийнятті в Православіє католиків треба перехрещувати, цебто дотримувати старого Передання. Це постановлено було також проти православних виходців з Литви та з Польщі. А Митрополит Йона був осуджений.

11 “Потребникъ мірской” 1639 р. л. 399.

12 Там само.

По Соборі, року 1621-го, Патріярх Філарет видав наказа про те, як переводити в Православну Віру українців і білорусів: кого з них хрестити, кого тільки миропомазувати, а кого визнавати за православного.¹³ Це було болюче питання на той час, бо українців приходило в Московію все більше й більше, і вони вважалися православними.

Приходили в Московію й уніяти, і треба було й про них мати вияснення. І Патріярх наказав, що “уніятів хрестити в три погруження, бо вони охрещені відступниками, що молять Бога за Папу”.¹⁴

І кожного разу при цих зарядженнях Патріярх підтверджує, що “це не новину він заводить, але поновляє стародавнє церковне Передання”.¹⁵

Постанова Собору 1620-го року спочатку не охоплювала лютеран, але року 1636-го її застосували й до них, — лютеран почали так само перехрещувати.¹⁶

Наслідки постанови Собору 1620-го року про перехрещення латинян були дуже тяжкі, бо справа була реальною кожного дня. Постанова ця

13 Потребникъ 1639 р. л. 427.

14 Там само, ст. 431.

15 Там само, ст. 429.

16 Филаретъ: Ист. Р. Ц., IV. 143-144.

сильно вдарила українців, які тоді часто приїздили в Москву, але про це я розповідатиму далі.

Року 1644-го московський цар Михайл хотів віддати дочку свою Ірину за королевича датського Вольдемара. Справа заплуталась, бо королеви́чеві запропоновано перехреститися в Москві. Королевич прибув у Москву, але висловив бажання позostatися в лютеранстві, як навчав його бувший при ньому пастор.

Тоді Патріярх призначив дискусію, --- говорили і про “неважність поливання в Хрещенні”. Обидві сторони стояли на своєму, і шлюб не відбувся. Між іншим, православні сказали пасторові: “А ви як можете посвящати чи хрестити інших, коли ви самі не освячені?”¹⁷

Посли, що приїздили в Москву, часом складали потім записки, описуючи звичаї Московії, а в них писали і про перехрещення, бо воно сильно кидалося їм в очі.

Відомий посол і подорожній Адам Олеарій (1599-1671) в 1630- роках кілька раз був у Москві, і описав її звичаї. Власне він пише про часте в Москві перехрещення. “Нове охрещення християн, — пише Олеарій,

17. Флларетъ: Исторія Русской Церкви, Рига, 1847 р., т. IV ст. 143-145.

— які переходять на Православ'є з інших ісповідань, росіяни, без сумніву, узяли від греків, які, по відділені Латинської Церкви, вважають латинське Хрещення неvistачальним, і тому бажаючих перейти з Західної Церкви до Православ'я вони хрестять другий раз".¹⁸ Як знаємо, порівняння з греками неправильне, бо греки з 1484-го року, як ми бачили вище, уже не перехрещували.

Року 1661-го в Москві пробував барон Августин Майєрберг, і він писав: "Москвітяни вірять, що Хрещення не має сили, коли охрещуваний не цілий занурюється, — за давнім церковним звичаєм, — три рази в воду. Тому то, коли хто, охрещений в Латинській Вірі, переходить у Православну, то його, як охрещеного не за церковним обрядом, перехрещують через потрійне погруження в воду. Не признають і попереднього шлюбу його, як людини, незаконно введеної священними дверима Хрещення до користання іншими Тайнствами. А перехрещеного вони зараз помазують Миром, бо ні в що ставлять католицьке Помазання."¹⁹

Самуїл Коллінз, англійський док-

¹⁸ "Чтенія ОИДМУ" 1868 р. кн. 4 ст. 316-324.

¹⁹ Чтенія ОИДРМУ 1873 р. кн. 3 ст. 77-78.

тор, був з 1659 по 1666 р. особистим лікарем царя Олексія Михайловича. Вернувшись в Англію, він видав року 1671-го свої записки: “Теперішній стан Росії”. У цих Записках, на ст. 2 він писав, що за часу Патріярхів у Росії до лютеран і до папістів ставилися дуже суворо, і вимагали від них, при переході в Православіє, “відрікатися від свого Хрещення”. Це суворе ставлення було причиною того, що за Патріярхів ніби небагато-хто приймали Православіє, тоді як перед тим “чужосторонці часто приймали руську Віру”.²⁰

4. ПЕРЕХРЕЩЕННЯ ЗА ПАТРІЯРХА НИКОНА.

За Патріярха Никона трапилася велика державна й церковна подія: року 1654-го до Росії приєдналися Україна й Білорусія, а це справу перехрещення відразу сильно оживило й поставило на порядок денний. Патріярх Никон мав постанову московського Собору 1620-го року, — приймати латинян до Православної Церкви через перехрещення. Тимчасом українці й білоруси були православ-

²⁰ Твір Колінза видрукуваний в “Чтения в ОДР” 1846 р. кн. 1. Див. ще “Исторія Русской Церкви” Єп. Филарета, Рига, 1847 р., т. IV ст. 145.

ні, — як же бути з ними? Досі їх перехрещували, як обливанців, але тепер їх приходять до Москви аж надто багато. Що далі робити? До того ж стало відомим, що в Україні й Білорусії панує здавна звичай обливання при Хрещенні, — чи їх усіх тепер перехрещувати?

Крім цього, появлялося в Москві все більше полонених поляків, і дехто з них бажали приєднатися до Православної Церкви. Чи їх перехрещувати?

І Патріярх Никон скликав у Москву Собора на п'ятий тиждень Великого Посту (25-31 березня) 1655-го року. На Собор зібралися три Патріярхи: Московський Никон, Антіохійський Макарій та Сербський Гавриїл. Зібралися також деякі російські Митрополити, Архієпископи, Архимандрити та Ігумени й ін.

Опис Собору 1655-го подає Архидиякон Павло Алепський, що приїхав з Патріярхом Макарієм, своїм дядьком, і докладно описав усю подоріж. Він пише, що “Собор був скликаний через те, що Патріярх Макарій звернув увагу Никонові на різні новини й недостачі в московських церковних обрядах”. І Павел описує ці непорядки, а між ними подає й таке: “москвини помилково навчають про Хрещення поляків, уважаючи, що їх,

приймаючи в Православ'є, треба хрестити другий раз”.

“На Соборі Отці постановили, що друге Хрещення поляків незаконне, основується на думці Патріярха Макарія та на Правилах Евхологія й Номоканона. Бо ж поляки вірують і хрестяться в Св. Тройцю, і не настільки різняться від нас, як інші єретики й лютерани, напр. шведи, англійці, угорці й інші франкські секти, які не додержують постів, не вклоняються Іконам, не творять на собі Хресного Знамення й ін.”.

“Погодившись з думкою Собору про незаконність перехрещувати поляків, Никон тут же передав Патріярху Макарію шість Священиків, узятих у полон із Польщі”. Це були Священики уніяти, і їх Антіохійський Патріярх усіх приєднав до Православної Церкви не через Хрещення, а тільки через Миропомазання.²¹

Матеріяли Соборові виготовлював український учений Єлифаній Славинецький.*

Постанови були зроблені, увійшли навіть до Никонівського Службника 1655-го року, але в життя не про-

²¹ Подорож Макарія, кн. X розділ 10. Митрополит Макарій: Історія Русской Церкви, 1883 р., т. XII ст. 172-175.

* Макарій, том XII ст. 176.

водилися. Так, у полон попався великий гетьман польський Павел Потоцький, і захотів приєднатися до Православія. З наказу самого Патріярха Никона Потоцький був перехрещений у Москві, а “восприємником (кумом) його при Хрещенні був царський тесть. І тоді цар віддав Потоцькому в управу всі його землі, а в себе позоставив на застав його вірности декілька членів його родини”.²²

Справа перехрещення остаточно не була вирішена, і Патріярх Никон постановив зібрати новий Собор, і він зібрався в неділю 11-го травня 1656-го року в Москві, в Хрестовій Патріяршій Палаті. Соборові дано було на вирішення тяжку справу, — про перехрещення поляків-католиків, а тим і українців та білорусів.

На цей Собор Патріярх Никон запросив тепер усіх російських Архиреїв. Виступив на Соборі Антіохійський Патріярх Макарій, і доводив, що католиків не треба перехрещувати. Російські Ієрархи сильно противилися, і стояли за старовину, за перехрещення. На доказ того, що католиків не повинно перехрещувати, Макарій цитував якусь стару книжку з

²² Митр. Макарій, т. XII ст. 196, за Павлом Алепським: Подоріж.

Афону. Виписку з цієї книжки Патріярх Макарій підписав і подав цареві. Її переклали на російську мову, видрукували й роздали всім членам Собору. І аж тоді тільки Собор заспокоївся, і постановив поляків не перехрещувати, а цар видав наказа про все це.²³

Патріярх Макарій незабаром по тому виїхав з Московії, але справи перехрещення не забув. І з дороги, з Волохії, з м. Тарговища він прислав листа до Патріярха Никона, від 25 грудня 1656-го року. Патріярх Макарій повідомляв, що Волоський Митрополит Стефан показав йому давній грецький і слов'янський Номоканони, в яких підтверджується все те, що Макарій говорив на Соборі.

І він писав: “Кальвіністів і лютеран треба перехрещувати, бо вони правдиві єретики: Священства не мають і не признають за Таїнство, євангельське Передання відкидають, і Хрещення їх неправильне і безблагодатне”.

“А латинян не треба перехрещувати: вони мають Священство, і приймають усі сім Таїнств, і всі сім Вселенських Соборів, поклоняються Св.

²³ Митр. Макарій, т. XII ст. 195-196. За Павлом Алепським: Подоріж.

Моцям і Іконам, і всі вони хрещені правильно, — во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, з прикликанням Святої Тройці. Перехрещувати їх — значило б упадати в єресь другохрещенців і перечити Символу Віри, де сказано: “Ісповідую єдине Хрещення”.

“Ми визнаємо латинське Священство, і ніколи не висвячуємо наново латинських Священиків, коли вони переходять у Православіє, так само ми повинні признавати і їх Хрещення. Латиняни — тільки схизматики, а схизма (розкол) не чинить людину невірною й нехрещеною. Сам Марко Єфеський, супротивник латинян, ніколи не вимагав перехрещування їх, і признавав правильним їхнє Хрещення”.²⁴

Отже, як бачимо, два Собори за Патріярха Никона, 1655 і 1656 років, постановили не перехрещувати католиків. Але Патріярх Никон небаром покинув Патріяршество, і постанови його Соборів у життя не ввійшли, хоч і були видрукувані в Служебнику. Справа остаточно не була закінчена.

²⁴ Митр. Макарій, том XII ст. 196-197. За “Подоріжжю” Павла Алепського.

**5. МОСКОВСЬКИЙ ВЕЛИКИЙ СОБОР 1667
Р. ПОСТАНОВИВ НЕ ПЕРЕХРЕЩУВАТИ
КАТОЛИКІВ.**

Великий Собор був скликаний в Москву на кінець 1667-го року головно для суду над Патріярхом Никоном, але Собор розглянув також ті важливі справи оновлення Церкви, які зробив Никон. Собор цей справді був великий, бо на ньому було: 3 Патріярхи, (Олександрійський Паїсій, Антіохійський Макарій і Московський Йосафат II), 12 Митрополитів, 9 Архієпископів і 5 Єпископів, усього 29 Ієрархів, з них 17 російських і 12 чужоземних. Крім цього було дуже багато Архимандритів, Ігуменів та білого Духовенства. З України було двоє Ієрархів: Лазар Баранович, Архієпископ Чернігівський, та Єпископ Мефодій, місцеблюститель (заступник) Київської Митрополії.

Перед на цьому Соборі вели греки, і головно вони провели й грецький погляд на неперехрещення католиків.

Цар Олексій Михайлович вніс на Собор важливе й дражливе питання про прийняття до Церкви католиків. Два попередні Собори, 1655 і 1656 років уже вирішили були приймати католиків без перехрещення, але ці постанови були безсильні змінити старий звичай.

Собор перше пильно розглянув постанову Собору 1620-го року, і ствердив, що вона була неправильна.

Але Собор навів Канони, які забороняють перехрещувати навіть арія́н та македоня́н, коли вони переходять на Православіє, а тим більше, — казали Отці, — не повинно перехрещувати латиня́н.

Пригадали Отці Собор 1484 р. в Костянтинополі, на якому були чотири східні Патріярхи. Пригадали й премудрого Марка ефеського, — усе це свідчило не перехрещувати католиків, як то здавна, з 1484-го року, роблять греки.²⁵

І Великий Собор постановив: “Неподобно латиня́н перехрещувати, но то́чию по проклинані́ї своїх ересей і по ісповідані́ї соґрішені́й і по дая́нії рукописа́нія, помазovati їх Святим і Великим Миром, і сподобляти Святих і Пречистих Таї́н, і тако приобщати Святи́й Соборні́й і Апостольсти́й Церкві”.²⁶

На цьому Соборі були два Ієрархи і з України, тому постанови його поширилися і туди, та там ще з 1484-го року католиків не перехрещували.

Але вплив постанови Собору 1667-

²⁵ Митр. Мака́рій, том XII ст. 786.

²⁶ Дѣянія Московскихъ Соборовъ 1666 и 1667 годовъ. Москва, 1881, л. 74.

го року не був такий швидкий, що міг відразу спинити перехрещування католиків. Воно довго тяглося ще й далі, і остаточно вийшло з церковної православної практики на Сході тільки через яких півстоліття, вже за царя Петра I.²⁷

6. ПОШИРЕННЯ НЕПЕРЕХРЕЩУВАННЯ І НА ПРОТЕСТАНТІВ.

І Грецька Церква, і Церква Українська в XVII віках ставилися спокійно до протестантів, головню через те, що ті виступали найбільше проти католиків, а не православних. А то бувало й так, що протестанти помагали православним, коли на них нападали католики.

На початку XVIII століття настав зручний час і для протестантів, щоб їм полегчити вступ до Православія.

За московського царя Петра I, року 1718-го трапилася в Російській Церкві велика подія, — того року з наказу царського відмінено перехрещування протестантів при переході їх на Православіє.

Відбулося це так. Як відомо, цар Петро I дуже приятелював з різними протестантами, і тому вони звернулися до нього з проханням поширити

27 Див. Арх. Иларіонъ, ст. 133-135.

постанову Великого Московського Собору 1667-го року про неперехрещування католиків і на протестантів. Цар Петро звернувся з цим до Костянтинопільського Патріярха, питаючи, як приймати в Православ'є лютеран. Звичайно, дорадником цареві у всьому цьому був Феофан Прокопович, прихильник протестантів.

Року 1718-го Патріярх Царгородський Єремія III прислав цареві свою грамоту, в якій повідомляв, що постанову Костянтинопольського Собору 1484-го року про католиків треба поширити і на лютеран та кальвіністів, як то зроблено було і в Візантії. Патріярх постановив, а цар Петро прийняв таку постанову надалі: “Хто відступає від ересі лютеранської чи кальвінської, того більше не перехрещувати, а через саме помазання Святим Миром чинити совершенними християнами, Синами світла і наслідниками Царства Небесного”. Цю постанову внесено до “Полное Собрание Законов Россійской Имперіи”, т. V №3225.

Мало цього, Патріярх Єремія в своїй грамоті додав: “Затверджуємо й повідомляємо, щоб це було конче по всі віки непохитне і навіки непорушне в нащадках”.

Цар Петро скасував Собори в Росії, тому цієї постанови про протес-

тантів жоден православний Собор не приймав.

Пізніше так само без соборної постанови стали приймати католиків до Православ'я навіть і без Миропомазання, — це занесли в Росію українські Єрархи, за Требником 1646-го року Митрополита Петра Могили, що наказує не перехрещувати католиків, а коли вони вже миропомазані, то й не миропомазувати їх.

Ось такий довгий шлях перейшло питання перехрещення єретиків та католиків у Росії. Звичайно, питання це було б покінчене й належно вирішене значно раніше, але цар Петро I року 1700-го скасував у Росії Патріяршество, а року 1721-го заснував Святіший Синод, як ніби постійно діючий Собор, а тим були спинені в Росії і Собори, і соборне життя.

7. АНГЛІКАНИ ТАКОЖ НЕ ПЕРЕХРЕЩУЮТЬСЯ.

Англiканська Церква є Церква в істоті своїй протестантська, але вона своєю наукою стоїть між католицтвом, від якого вона відпала на початку XVII століття, і протестантством, від якого таки багато чим відрізняється.

У 25 члені англiканського Символу Віри читаємо: “Два Таїнства установив Христос, Господь наш, в Єванге-

лії, а саме: Хрещення і Вечерю Господню” (цебто Євхаристію), а інших п'ять Таїнств англікани не визнають.

Догматична наука Англіканської Церкви, — головно: Члени Віри (їх 39), Катихизис і Чин Хрещення, — звуть Хрещення Таїнством, установленим Христом, і всім необхідним для спасіння.

Хрещення має благодатне значення, — “воно є знак відродження або нового народження, через який правильно приймаючий Хрещення входить у Церкву”. А Англіканський Катихизис подає: “Духовна Благодать Хрещення, — смерть у гріхах і нове народження в праведність. Бо, народжені по природі в гріху і будши дітьми гніву, ми через Хрещення стаємо дітьми Благодаті”.

“Зовнішнім видимим знаком чи формою Хрещення є вода, в якій людина хреститься в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа”.

У Чині формула (хрещальні слова) Хрещення така: “Я хрещу тебе, (ім'я), в ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь”.

Для Хрещення вживається погруження або обливання.

Проф. московської Духовної Академії В. Соколов, докладно проаналізувавши англіканську науку про Хрещення, пише: “Англіканська Цер-

ква правдиво вірує в Єдиного Триіс-
тотного Бога, і чинене нею Хрещення
має повну благодатну силу".²⁸

Ось через це постанова 1718-го ро-
ку про неперехрещування протестан-
тів поширена і на англікан, — їх до
Православної Церкви приймають
через Миропомазання, з причащен-
ням Св. Тіла й Крові по тому.

Як вище вже зазначалося не раз,
Православна Церква визнає като-
лицьке і Хрещення, і Священство, а
тому, при прийнятті католицького
Духовенства, не пересвячує його.
Зовсім інакше стоїть справа з Духо-
венством англіканським, — його Пра-
вославна Церква не визнає благодат-
ним, хоч справа про це точиться вже
більше як 200 літ.²⁹

28 Ієрархія Англіканской Єпископальной
Церкви, Сергіїв Посад, 1897 р. ст. 348; опис
Хрещення ст. 346-348. Книжка перекладена
на англійську мову.

29 Проф. В. Соколов у своїй праці на-
магається довести, ніби англіканська Ієра-
рхія благодатна, але вселенська Православна
Церква соборно цього не прийняла.

IV

ПЕРЕХРЕЩУВАННЯ В УКРАЇНІ.

1. ПЕРЕХРЕЩУВАННЯ БУЛИ ЯК ВИНЯТКИ.

Українська Церква прийняла Православну Віру ще за київського князя Володимира Великого року 988-го, прийняла з Візантії.

Наша Церква належала тоді під юрисдикцію Костянтинопольського Вселенського Патріярха, і тому в Києві спочатку сидів Митрополит грек, і все церковне життя візантійське (грецьке) переносилось і до Української Церкви, яка розносила його по всій широкій Русі, перетворюючи на своє.

І тому ясно, що в справі перехрещення Українська Церква наслідувала грецькі звичаї X-го віку, — еретиків у більшості не перехрещували, ідучи за 95-м Каноном VI-го Вселенського Собору, — не зовсім ясного, щодо практики.

Але щодо латинян, цебто католиків, то в Україні нерідко бували й винятки з загального правила. Україна рано пізнала католицьку Польщу, яка сильно давалась їй у знаки, а навіть приходила на неї погромом. Через це в Україні рано зародилася ненависть до свого невірного сусіда, а через нього й до його Віри, до Ка-

толицтва взагалі. Тому неохоче приймання католиків до Православія стало звичайним в Україні.

На московськiм Соборi 1620-го року Патрiярх Филарет твердив, що "вiд часу завждипам'ятного Св. великого князя Володимира, що просвiтив всю Велику Русь Св. Хрещенням, прийнявши Вiру вiд грекiв, i навiть дотепер, по 1620-ий рiк, нiхто в нас не вiдважувався вчиняти таке", — приймати католика без перехрещення.¹ I в цьому твердженнi була частина правди.

Кракiвський Єпископ Матвiй у своїм листi 1130-го року до клервоського аббата Бернарда закликає його приїхати в Русь-Україну, i зайнятися наверненням русинiв у латинство, i твердить, що русини перехрещують латинян.²

Про перехрещення латинян твердять i Папи в XIII вiцi. Так, Папа Гонорiй III року 1222-го в листi в Лiвонiю пише, що Єпископ лiвонський його повiдомив, нiби русини проклинають латинське Хрещення, як рiч мерзенну".³

1 Потребникъ мiрской 1639 р. л. 399.

2 Е. Голубинскiй: Исторiя Русской Церкви, т. I ч. 2 ст. 807, Москва, 1904 р. вид. 2.

3 А. Turgenew: Historica Russiae monumenta, t. 1 XII, 13, Petropoli 1841.

Ще приклад. Папа Григорій IX у своєму листі від 24 лютого 1233-го року наказував польському Духовенству, щоб воно не допускало шлюбів католичок з русинами, бо ті перехрещують їх, як вони побираються з русинами.⁴

Отож, як бачимо, перехрещування католиків в Україні бували, але як винятки, — може у відповідь на перехрещування католиками православних, що в Польщі і в Литві були звичайні й часті, а то трапляються навіть тепер.

2. В УКРАЇНІ НЕ ПЕРЕХРЕЩУВАЛИ.

Який був правдивий звичай приймати латинян до Православної Церкви в давній Україні, про це ясно свідчить пам'ятка половини XII віку: "Питання Кирика до Новгородського Єпископа Нифонта". Кирик, Новгородський Диякон, питається свого Єпископа, як приймати до Церкви латинян. Єпископ Нифонт походив з Києва, і був до свого єпископства києвопечерським монахом. Київську церковну науку Нифонт поніс у Новгород з Києва. І взагалі Церква в Новгороді була під великим впливом Києва довгий час.

⁴ Documenta Potificum Romanorum, t. I p. 21, 1954, Romae.

І на запит Кирика Нифонт відповів, що латинянина приймаємо без перехрещування, а тільки через Миропомазання. “Коли хто охрещений в Латинську Віру, — пише Нифонт, — захоче приєднатися до нас, то нехай ходить до Церкви сім день, а ти перше дай йому ім'я... А восьмого дня нехай виміється й прийде до тебе, і помолися за нього за звичаєм. І зодягни його в чисту одіж, чи сам він, і надінь хрещальні ризи й вінця, і так помаж його Святим Миром, і дай йому свічку. А на Літургії дай йому Причастя, і так держи його, як і новоохрещеного, коли можна, то до восьмого дня. А в Царгороді стає тільки в рушнику (в ленті), коли мажуть його Миром. А маслом (елеєм) не мазати”.⁵

Нифонт добре знав грецькі звичаї, і певне він подає греко-київську науку про прийняття до Православія латинянина.

Україна здавна близька була до католиків та до різних протестантів, тому тут з бігом часу вироблялась самим реальним життям певна тер-

⁵ А. Павлов: Памятники древне-русского канонического права. ч. I, ст. 26-27, § 10. Спб. 1880 р. (Русская Историческая Библиотека, том VI). — Филарет, 1848 р., т. I ст. 123-124.

пимість (толеранція) до іншовірних, і тут рано вивелося й перехрещування. Українська Церква була під юрисдикцією Костянтинопільського Патріярха, а тому життєві правила прийняття до Православ'я католиків, які вживалися в греків, скоро переходили і в Україну. Костянтинопольський Собор 1484-го року постановив приймати католиків без перехрещування, і ця постанова скоро була занесена і в Україну.

Але в Україні пішли ще далі в чині прийняття до Православної Віри католиків, — зробив це Київський Митрополит Петро Могила. У його Великому Требнику 1646-го року на ст. 164 наказується (бо це постанова Всеукраїнського Собору 1640-го року): Католиків, приймаючи їх до Православної Віри, “не точію не крещаем, но аще от своїх си Миром помазані суть, і Миром Святим не помазуем їх”. І це правило стало діючим Каноном в Україні аж до теперішнього часу. Мало цього, цей Канон перейшов пізніше і в Росію, і там так само зацепився й позостався аж до наших часів. А трималося це тому, що в XVIII віці, особливо в першій половині його, був сильний вплив Української Церкви на Російську, — на Архиєрейських престолах у Росії сиділи тоді головню українці.⁶

Так само толерантний Требник Петра Могили 1646-го року і до протестантів. На ст. 164 про лютеран та кальвінів наказується, що їх “крестити никакоже подобаєть, понеже крещені суть”. Отже, ще за 72 роки до наказу Петра I в Росії (1718 р.) про протестантів в Україні в житті вже було те, — протестантів приймається без перехрещування. І власне це певне українець Феофан Прокопович, відомий заступник за протестантів, піддав цареві Петрові I думку запровадити в Росії український Канон про прийняття протестантів без перехрещування.

Звичайно, перехрещування баптистами немає жодних християнських підстав, бож уся Христова Церква визнає тільки одне Хрещення: “Один Господь, одна Віра, одне Хрещення” (Єф. 4. 5).

3. ПЕРЕХРЕЩУВАННЯ УКРАЇНЦІВ У МОСКОВІЇ.

Українці з давнього часу їздили на північ, у Московію, і ця іміграція ніколи не спинялася. Часто їздило, або й зовсім перебиралося на північ, втікаючи від польської унії, і українсь-

6 Проф. Ів. Огієнко: Українська культура, Київ, 1918 р., ст. 92-93.

ке Духовенство, несучи цим церковні впливи на Московію.

А вже з XVI сторіччя, коли в Україні сильно побільшилися утиски від католиків, а до того ще й від уніятів, тоді іміграція з України в Московію значно побільшилася. Московський Собор 16 грудня 1620-го року постановив латинян перехрещувати, і цю постанову застосував також до емігрантів з Литви та з Польщі, цебто до українців та білорусів.⁷ І власне це довело українців до великих непорозумінь.

До чого доходили ці непорозуміння з перехрещуванням на практиці, показує, напр., оцей випадок. Року 1629-го на Москві допитували монаха старця Варсонофія, — як його хрестили: чи обливанням, чи погруженням. Монах щиросердечно заявив, що ніяк не може пригадати, як то було, а тому, для певности, перехрестили його знову...⁸

По 1654-м році, по приєднанні Ук-

7 И. Шляпкинъ: Св. Димитрій Ростовський, ст. 100. — Потребникъ мірской и пноческій, М. 1639 р. ст. 339-343. — І. Огієнко: Українська культура, 1918 р., ст. 136, Київ.

8 "Русская Историческая Библиотека", т. II ст. 601-603. Проф. І. Огієнко: Українська культура, Київ, 1918 р. ст. 136.

раїни до Росії, справа ця стала ще більше реальною й дражливою, а особливо за час Руїни.

Скажемо, року 1655-го в Москві вирішували “важливе” питання, — чи то можна впускати українців до церкви, і чи можна ходити до них з требами, коли вони того просять. Архирей не вирішив сам такого складного питання, тому передав його Патріярху Никонові, а той наказав: “Коли хто не охрещений правдиво, а обливаний, тих охрестити знову, а померлих — ховати”.⁹

Видатний російський історик А. Н. Пипін пише про перехрещування в Москві українців та білорусів: “Західноруських людей, православних, хто приходив у Москву, перехрещували, як поган чи повних еретиків, поки, накінець, східні Патріярхи вияснили, що перехрещувати навіть латинян противне церковним Правилам, — для прийняття їх у Православ'є досить було Миропомазання, бож обряд Хрещення над ними був уже вчинений”.¹⁰

У Москві взагалі підозріло диви-

⁹ Акты юридического быта России, т. I ст. 274. — Ів. Огієнко: Українська культура, Київ, 1918 р., ст. 137.

¹⁰ История русской литературы, Спб., видання 3, 1907 р. ст. 321.

лися на порушення найменшого їхнього старого звичаю. Скажемо, самозванця Дмитрія пізнали, що він не росіянин, і що він “схильний до латинства” уже через те, що він не спав по обіді...¹¹

В Україні добре знали, що в Москві вважають українців іншовірцями, і гнівались за це. Так, 22 лютого 1666-го року Місцеблюститель Київського Престолу Єпископ Мефодій Филімонович скаржився московському Воеводі Василеві Шереметеву:

— “Он у Смоленську (присланий з Москви) Архиепископ Филарет міщан і шляхту обзиває іншовірцями... А які вони іншовірці, — вони право-славні християни! І в Києві, як буде тут московський Митрополит, то він стане всіх киян і всіх українців прозивати іншовірцями, і від того підє розкол у Вірі і заколот немалий”.¹²

І з такого погляду, що українці — іншовірці, то москвини їх перехресцували. Це була одна з причин, чому українське Духовенство 30 літ боро-

¹¹ Н. Писаревъ: Домашній бытъ рускихъ Патріарховъ. Казань, 1904 р. ст. 1. В. Ключевскій: Сказанія иностранцевъ о Московскомъ Государствѣ, Москва, 1886 р., ст. 202.

¹² Акты Южной и Западной Россіи, т. VI ст. 195.

лося, не хотючи йти під Патріярха Московського.

І такі випадки були у Москві звичайними і на порядку денному аж до 1667-го року, коли Великий Московський Собор нарешті затвердив, щоб латинян приймати тільки через Миропомазання. А православних українців і білорусів стали приймати з того часу вільно, — і без Миропомазання.

Але косе поглядання на Українське Православіє не спинилося й потім, а до певної міри воно живе ще й тепер.¹³

¹³ Див. напр.: Архиеп. Иларіонъ: Христіанства нѣтъ безъ Церкви, Бразилія, 1955 р. ст. 136. — Див. ще Ив. Образцовъ: Кієвскіе ученые въ Великороссіи, "Эпоха" 1865 р. кн. I.

ЗМІСТ ЦЬОЇ КНИЖКИ:

ЧАСТИНА I: ТАЇНСТВО ХРЕЩЕННЯ.

1. Істота Таїнства ст. 3. — 2. З історії Хрещення 7. — 3: Молитва першого дня над породілею 9. — 4: Молитва над жінкою, що передчасно народила 11. — 5: Наречення імені дитині восьмого дня 13. — 6: Уцерковлення або вводици 18. — 7: Приготовлення до Св. Хрещення 20. — 8: Хто може чинити Хрещення 21. — 9: Оглашеніє 22. — 10: Хрещення 29. — 11: Погруження-обливання 37. — 12: Місце Хрещення 41. — 13: Коли хрестити народженого 42. — 14: Хрещення немовлят 43. — 15: Восприємники-куми 48. — 16: Коли й як хрестить мирянин 54. — 17: Хрещення єретиків 57. — 18: Хрещення дорослих 58. — 19: Пострижини 59. — 20: Різні випадки при Хрещенні 60.

ЧАСТИНА II: ПЕРЕХРЕЩУВАННЯ.

I. Перехрещування єретиків	65
II. Перехрещування католиків у Візантії 83	
III. Перехрещування в Росії	93
IV. Перехрещування в Україні	118
